Turkish Studies *Social Sciences*

Volume 14 Issue 3, 2019, p. 825-847

DOI: 10.29228/TurkishStudies.22750

ISSN: 2667-5617

Skopje/MACEDONIA-Ankara/TURKEY

INTERNATIONAL
BALKAN
UNIVERSITY

EXCELLENCE FOR THE FUTURE
IBU.EDU.MK

Research Article / Araştırma Makalesi

Article Info / Makale Bilgisi

✍ *Received/Geliş:* 21.02.2019

✓ *Accepted/Kabul:* 10.06.2019

✍ *Report Dates/Rapor Tarihleri:* Referee 1 (26.02.2019)-Referee 2 (27.02.2019)- Referee 3 (26.02.2019)- Referee 4 (23.02.2019)

This article was checked by iThenticate.

EVRENSEL BİR DEĞİŞİM SÜRECİ OLARAK BATI MEDENİYETİ VEYA MODERNLEŞME

*Arif Olgun KÖZLEME**

ÖZ

Bir veya birkaç toplumun maddi manevi her türlü yapıp etmelerine medeniyet denildiğinde, bu bütün toplumları ilgilendirebilir. Ancak, modernleşme denildiğinde, ilk akla gelen Batı'nın Rönesans, Reform ve Aydınlanma neticesinde ortaya koyduğu akılcı, bilimsel, teknolojik ve idari etkinliğin hâkim kılınması akla gelmektedir. Modernlik Batı'dan çıkmış olsa da, sadece Batı'ya mahsus değildir. Ortaçağ'da diğer dünyaya oranla daha geri olan Batı medeniyeti, kendisinde bir hareketliliğin başlamasını büyük ölçüde Doğu'ya (Batı dışındaki diğer dünya) borçludur. Bugün itibariyle de, dünya medeniyet tarihinin dününü ve bugünü veya Batı medeniyetini anlamak için Doğu'ya bakmak bir zorunluluktur. Modernlik, Fransız İhtilâli ile birlikte, doğru ve makbul tek hayat tarzı olarak, önce Avrupa'ya yayılmış ve arkasından da dünyaya dayatılmıştır. Modern anlayışta Tanrı ile insan yer değiştirmiştir. Tek geçerli rehber insan aklı olmuştur. Büyüsünü kaybeden modern hayat sadece olgular dünyasına indirgenmiştir. Bu aşırı seküler hayat, pek çok eksikliği, olumsuzluğu ve zaafı da beraberinde getirmiştir. Modern hayat, insanın özgürlüğünü merkeze almışsa da, en geçerli en ileri hayat tarzı olduğuna iman etmesi ve aklın dogmalarına saplanması, onu büyük bir çelişkinin içine sokmuştur. İnsan hayatına konforu getiren modernleşme, aynı zamanda insanı kendi yarattığı ürünlerin tutsağı da yapmıştır. Maddi gerçeklikler üzerine kurulan modern hayat, maddi irtibatların dışına çıkamadığından, onun hâkimiyetindeki bugünün dünyasında gözyaşı, adaletsizlik ve sömürü sıradan hale gelmiştir. Modern hayatın ortaya çıkışını, olumlu ve olumsuz yanlarıyla ortaya koymayı amaç edinen bu çalışma, literatür taramasına dayalı tasviri bir yöntemle ele alınmıştır.

* Doç. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, E-posta: olgunkozleme@gmail.com

Anahtar Kelimeler: Batı, Medeniyet, Rönesans, Reform, Aydınlanma ve Modernleşme.

WESTERN CIVILIZATION OR MODERNIZATION AS A UNIVERSAL CHANGE PROCESS

ABSTRACT

Civilization is a material and spiritual accumulation of one or more societies. In this sense, civilization concerns all societies. However, when it comes to modernization, the first thing that comes to mind is the West. This is also rational, scientific, technological and administrative dominant activity that emerged as a result of the Renaissance, reform and Enlightenment. Although modernity has emerged from the West, it is not only specific to the West. According to the other world in the Middle Ages Western civilization was lag behind. The West owes its revival to the East (other world outside the West) to a large extent. As of today, it is a must to look at the East in order to understand the past and present of the world civilization history or Western civilization. Modernity has been seen as the only way of life that is right and desirable over time. It was imposed on all societies after the French Revolution. In modern understanding, human has changed places with God. The only valid guide has been the human mind. Modern life that has lost its magic has been reduced only to the world of facts. This extreme secular life has brought with it many deficiencies, negativities and weaknesses. Modern life has centered on human freedom. It is the most advanced and the most valid lifestyle. The mind that is considered the measure of all things has become a dogma. Thus modernity has fallen into a great contradiction. Modernization has brought comfort to human life, but it also has enslaved her. In the modern world based on material realities, tears, injustice and exploitation became commonplace. This study, aims to reveal the emergence of modern life with its positive and negative aspects. The study has been dealt with a descriptive method based on literature review.

STRUCTURED ABSTRACT

Civilization can be defined as all kinds of acts that a society or multiple societies bring together. The concept of civilization embraces many elements. These include a collective unity such as science, technique, art, aesthetics, view of man, values, ideals (Karlığa, 2012: 10). There are many factors in the formation of the civilizations and their differences. Among them, race, language, religion, climate, nutrition and geography are the first things that come to mind. A civilization is influenced by other civilizations. Nevertheless, every civilization has its own identity. This is usually due to the combination of similar cultures in terms of belief and lifestyle. It is not possible for societies to operate in all areas at the same time and in the same way. So a civilization is not superior with all aspects from others. This

assessment is also valid for Western civilization, which has dominated today's world. Western civilization or modernity is no exception.

Developments in Western civilization are not detached from other civilizations. However, the Renaissance, Reform and Enlightenment, which emerged in Western civilization, brought about modernization. Modernization is the name of a rational, scientific, computable and controllable secular lifestyle in all areas. As a result of a long historical process, with the "Enlightenment" in the West, man and the world have been redefined. After the 1789 French Revolution, modernization as the only true lifestyle began to influence the whole world starting from Europe. In modern understanding, God's place has been given to man. The place of religion has been given to science, which teaches the mind-based laws of the universe. In this way, man has believed to himself. Science, which is the product of human mind in understanding and managing every aspect of life, has been accepted as the only valid guide. Modernity starting with the Renaissance and peaking with the Enlightenment has been presented as the only valid and dominant civilization. The West has seen itself as the heirs and the successors of the Greco-Roman civilization. Thus, Westerners began to systematically ignore other civilizations or deliberately reject it. From the 18th century onwards, according to the Eurocentric understanding in the West, its success in all aspects of the West in recent centuries has emerged in relation to the internal dynamics of Europe. Greco-Roman civilization, as if it were born only from its own ashes, ignoring the contribution of other civilizations has become a habit. According to this understanding, humanity in the sense of civilization began with the Greeks. It has continued with Romans. Then in the Middle Ages a rupture occurred in civilization occurred. This has seen as a period of sleep. Then the Renaissance, Reform and Enlightenment has come. Thus, thanks to Europeans, the resurrection of humanity has begun. However, this attitude of the West has been seen as a classic prejudice. This view mostly belongs to Westerners. This view is the product of an extremely narrow mentality. It is not exaggerated to regard this as both a blind and ungrateful mistake (Guenon. 1991: 27-28). Unlike Eurocentric approaches, the East has an undeniable profound impact on the developments that have triggered the Renaissance and emerged in the following centuries.

In Europe, thought, basic technologies and institutions have been developed in the East. The ideas, basic technologies and institutions that transform Europe have been first developed in the East. These then have been internalized by the Europeans. West's contribution cannot be denied in many fields, especially in idea, science and technology. Modern life is a fact that the West has dominated the world. However, the Eurocentric view, which claims that this success belongs only to Europeans, is contrary to the facts that are too open to be hidden. To understand yesterday and this day, it is necessary to look at the East, which the West owes much of. Eurocentric understanding has been brought into a dominant thought. This distorted understanding has been imposed on all humanity. But this is not true. The only creator of civilization is not the West. The aim of this approach is to control or exploit the world. This selfish approach is disconnect from historical facts.

However, Western civilization has evacuated the spirit of the East. It has broken also its civilization from all values. Life has been reduced only to the realm of phenomena. This new understanding called modernization contains many deficiencies, negativities and weaknesses. In modernity there is sole guidance of mind and freedom of man. This is an attractive life. However, it himself has been not criticized over time. Thus modernity became ironic. In a modernized life, the person has a more comfortable life; but he was also the prisoner of his own creations. In modern understanding, intellect has not been able to get out of material contacts. That's why tears, injustice and exploitation are common in today's world. The aim of this study is to reveal the development, sources, positive and negative aspects of modern life. The starting point of this experience has been experience. The study has been analyzed by a descriptive method based on literature review.

Keywords: West, Civilization, Renaissance, Reform, Enlightenment and Modernization.

Giriş

Bir medeniyet diğer medeniyetlerden etkilense bile, yoğunlukla inanç ve yaşam tarzı açısından benzer kültürlerinin bir araya gelmesinden dolayı kendisine has bir kimlik ortaya koymaktadır. Toplamların her alanda, aynı anda ve aynı şekilde faaliyet göstermesi mümkün olmadığından, bir medeniyet diğerlerinden bütün yönleri ile üstün de değildir. Bu değerlendirme, bugünün dünyasına hâkimiyet veya tahakküm kurmuş olan Batı medeniyeti veya onun yansıması modernleşme için de geçerlidir. Diğer medeniyetlerden kopuk olmayarak Batı medeniyeti içerisinde büyük ölçüde Rönesans, Reform ve Aydınlanmanın bir sonucu olarak ortaya çıkmış olan modernleşme; her alanda akılcı, bilimsel, hesaplanabilir ve denetlenebilir seküler bir yaşam tarzının adıdır. Uzun bir tarihi sürecin sonucunda Batı'da meydana gelen "Aydınlanma" ile birlikte, insan ve dünya yeniden tanımlanmıştır. 1789 Fransız İhtilâlinde sonra tek doğru hayat tarzı olarak modernleşme, Avrupa'dan başlayarak bütün dünyayı etkisi altına almaya başlamıştır. Modern anlayışta Tanrı'nın gücü ile yer değiştiren insan, din yerine, daha çok evrenin akla dayalı yasalarını öğreten bilime, yani kendisine iman ederek, hayatı her yönüyle kavramada ve yönetmede insan aklının ürünü olan bilimi geçerli tek rehber olarak kabul etmiştir. Avrupamerkezci yaklaşımların aksine, Rönesans'ı tetikleyen ve sonraki yüzyıllarda ortaya çıkan gelişmelerde Doğu'nun inkâr edilemez derin bir etkisi bulunmaktadır. Avrupa'da pek çok alanda devrimi harekete geçiren düşünce, temel teknolojiler ve kurumlar ilk önce Doğu'da geliştirilmiş ve daha sonra Avrupalılar tarafından içselleştirilmiştir. Batı'nın düşünce, bilim ve teknik başta olmak üzere pek çok sahada gerçekleştirdiği ve dünyaya hâkim kıldığı modern hayatın ortaya çıkmasında, Avrupa'nın kendi iç dinamiklerinin rolü göz ardı edilmemekle birlikte, bu başarının sadece Avrupalılara ait olduğunu iddia eden Avrupamerkezci görüş, saklanmayacak kadar açık olan gerçeklere aykırıdır. Geçmişin ve bugünün dünyasını, anlamak için, Batı'nın mütevazı bir söylemle çok şeyini borçlu olduğu Doğu'ya bakmak gerekmektedir. Ancak Batı medeniyeti hem Doğu'dan aldıklarının, hem de kendi medeniyetinde var olanın ruhunu boşaltarak, hayatı sadece olgular âlemine indirgemıştır. Modernleşme olarak adlandırılan bu yeni anlayış, pek çok eksikliği, olumsuzluğu ve zaafı içinde barındırmaktadır. Aklın tek rehberliği ve özgürlüğü adına yola çıkmış olan süslü modern hayat, eleştiriden yoksun, aklın dogmaları altında kalarak ironik bir hal almıştır. Modernleşen hayatta insan, daha konforlu bir yaşama kavuşmuşsa da, kendi yarattığı ürünlerin tutsağı da olmuştur. Modern anlayışta büyük ölçüde menfaatin emrinde olan akıl, maddi irtibatların dışına çıkamadığından, onun bir uzantısı olarak bugünün dünyasında gözyaşı, adaletsizlik ve sömürü sıradanlaşmıştır. Bu çalışma da, modern hayatın ortaya çıkışını, beslendiği kaynakları, olumlu ve

olumsuz yönlerini yaşanan tecrübelerden de hareketle ortaya koymayı amaç edinmiştir. Çalışma, literatür taramasına dayalı betimsel bir yöntemle ele alınmıştır.

1. Medeniyet ve Modernlik Kavramları

Arapça bir kavram olarak medeniyet, şehir anlamına gelen “medine”den türetilmiştir. Kelimenin Batı dillerindeki karşılığı ise, “civilisation”dur. Civilisation, şehir ve site anlamına gelen Latincedeki “civitas” kelimesinden türetilmiştir. Medeniyet kavramı, toplum halinde yaşayan insanların, zaman içinde kazandıkları alışkanlıkları ve edinmiş oldukları fikirleri içeren karmaşık bir yapıyı ifade etmektedir (Karlığa, 2012: 10). Medeniyet bir toplumun veya birden çok toplumun birlikte ortaya koyduğu her türlü yapıp etmeleri, bilim, teknik, sanat, estetik güzellikler, insan anlayışı ve insan ilişkisi şekilleri, değerleri, idealleri gibi toplu bir bütünlüğü kapsamaktadır (Karlığa, 2012: 10). Medeniyetlerin oluşumunda ve birini diğerlerinden ayırmada ırk, dil, din, iklim, beslenme ve coğrafya gibi unsurlar etkili olmaktadır.

Medeniyetler, uzun bir sürecin ve zengin bir birikimin ürünü olarak, bir dinin, bir ırkın değil bütün insanlığın ortak mahsulleri olarak da görülebilirler. Bu anlamıyla her hangi bir medeniyetin oluşmasında birçok dinin, toplumun veya kültürün kendi imkânları ölçüsünde az ya da çok bir katkısından söz edilebilir. İnsanlık ile birlikte başlayan, bütün toplumların, bütün kültürlerin ve bütün dinlerin katılımı ile oluşmuş insanlığın bir sentezi olarak medeniyet, insanlık kadar eski evrensel bir olgudur. Ziya Gökalp’e göre de, medeniyetler pek çok milletin ortak malı olması hasebiyle, milli olan kültürden ayrılmaktadır. O, kültürü yalnız bir milletin dini, ahlaki, hukuki, akli, estetik, lisanî, iktisadi ve fenni hayatlarının bir bütünü olarak görürken; medeniyeti, aynı medeniyet dairesine giren birçok milletlerin sosyal hayatlarının ortak bir toplamı olarak görmektedir. Yine ona göre, medeniyet akıl ve irade ile hayata dair ortaya konan her şey iken; kültür irade dışı ve tabii olarak kendiliğinden gelişen ve milleti diğerlerinden ayıran yaşayış tarzıdır (Gökalp, 1990: 30-31). Medeniyetler, kendilerine özgü renklerini veren ve onların diğerlerinden ayrı adlarla anılmalarını sağlayan evren ve ötesi tasavvurlar olarak, Tanrı, hayat, kâinat ve insana bakış gibi dünya görüşleri üzerine bina edilen entelektüel yapılar olarak da görülebilir.

İnsanoğlunun her alanda, aynı anda ve aynı şekilde faaliyet göstermesi mümkün olmadığından, herhangi bir medeniyet diğerlerinden her bakımdan üstün olamaz (Guenon, 1991: 9). Ayrıca mevcut halde bir medeniyetin üstün görünen yanlarının gelecekte dezavantaj olmayacağı veya bir başka medeniyetin olumsuz gibi görünen özelliklerinin gelecekte avantaja dönmeyeceği de bilinemez.

Medeniyet kültürel bir varlıktır. Güney İtalya’daki bir köyün kültürü, Kuzey İtalya’dakinden farklı olabilir. Öte yandan, onların her ikisi de müşterek İtalyan kültürünü paylaşımlarıyla Alman köylerinden farklılık göstermektedirler. Ancak hem İtalyan, hem de Alman köylüleri Batı kültür ve medeniyet dairesine aittirler. Çünkü Batı medeniyeti içerisinde olan Avrupalı toplumlar, İslam ve Çin toplumlarından farklı ortak kültürel değerler paylaşmakta ve farklı bir aidiyet duygusu hissetmektedirler. İslam, Çin ve Batı gibi medeniyetlerin farklılaşmasında dil, tarih, coğrafya, din, adetler, kurumlar gibi pek çok unsur rol oynamaktadır. Bu anlamda medeniyet, insanların kendilerini diğer kültürel hususiyetlerden ayrı gördüğü en yüksek kültürel gruplaşma ve en geniş kültürel kimlik seviyesi olarak tarif edilebilir. Roma’da oturan bir kişi, kendini bir Romalı, bir İtalyan, bir Katolik, bir Hristiyan, bir Avrupalı veya Batılı olarak görebilir (Huntington, 1997: 17); ama bir İslam ve Çin medeniyetine ait görme ihtimali çok zordur. Bu medeniyetlerin birbirlerinden kopuk olduğu anlamına gelmemekte; ancak onlar birbirleriyle etkileşim içerisinde olsalar da, onları pek çok yönüyle diğerlerinden ayıran ve aidiyet duygusunu oluşturan farklılıklarının olduğunu göstermektedir.

Batı’da Rönesans, Reform ve Aydınlanmanın bir sonucu olarak ortaya çıkan Modernlik ise, hissedilir bir değişim veya olaylar silsilesinden öte; akılcı, bilimsel, teknolojik ve idari etkinliğin ürünlerinin yaygınlaştırılmasıdır (Tourainne, 2007: 23). Daha açık ve daha dar bir söylemle

modernlik, dinin yerine bilimin konduğu ve dinin özel yaşam ile sınırlandırıldığı yeni akılcı hayat tarzıdır. Modernlik, toplumun merkezindeki Tanrı anlayışı yerine, bilimi koyarak, dini inanışlara, iyimser bir söylemle, ancak özel yaşam dâhilinde yer bırakmaktadır. Teknolojik gelişme modern olmak için yeterli değildir. Bunun yanında sivillik ve bireysel özgürlüklerin öne çıktığı akılcı bir toplum fikrini ve bütün bunların dini inançlardan korunması gibi bütün canlı ve cansızların yönetimini de kapsamaktadır (Touraine, 2007: 23). Bir devrim olarak modernizm anlayışında, bilimsel bir kanıtı dayanmayan bütün inançlar, toplumsal ve siyasal örgütlenme biçimleri akıl dışılık adına reddedilir ve her şey *tabula rasa* (sil baştan) yapılarak akıl çerçevesinde tekrar ele alınır (Touraine, 2007: 24-25). Buna göre insan sadece doğal yasalara tabidir.

Esasında Batı'da gerçekleşen bir modernleşmeden öte, bir Aydınlanmadır. Aydınlanmanın ideolojik bir yansıması olarak modernizmden bahsedilebilir. Modernizm fikri bir birikim ve değişimin sonucudur. Modernleşme veya modernleştirme ise, daha çok bir tahakküm ve sömürü enstrümanı olarak, Batı'nın arzu ettiği tüketim kültürünün diğer toplumlara ihracının adıdır. Daha açık bir söylemle, geri kalmış bir medeniyetin kendinden ileri seviyede gördüğü bir medeniyete ulaşabilmek için gösterdiği çabaların ortak adıdır (Baran, 2013: 55-79). Bir ideoloji olarak modernizm veya bir yaşam tarzı olarak modernleşme, Avrupalı olmayan diğer milletlere medeniyet adı altında, hatta en mükemmel tek medeniyet süslemesiyle dayatılmaya çalışılan (Şeriatı, 1985: 7), Batı kaynaklı hayat tarzının adıdır.

2. Modernliğin Ortaya Çıkışı

İnsanoğlunun yerleşik hayata geçmesi ve tarımla uğraşmaya başlaması 10000 yıl kadar öncesine götürülse de, medeniyet anlamında, dünyanın bilinen ilk medeniyeti yaklaşık 5000 yıl önce, Irak bölgesinde ortaya çıkmış ve bu medeniyet Sümerler olarak bilinmiştir (Frankforter ve Spellman, 2007: 5). Avrupa için ise, basit zirai faaliyetlerin başlaması 7000- 7500 yıl öncesine götürülme çabaları varsa da (Osborne, 2007: 29), Batı medeniyetinin yazıdan sanata, mimariden siyasal hayata ve oradan da insana bakışa kadar bilinen ilk nüveleri, milattan önce 3000-2000 arasında Ortadoğu coğrafyasının etkisindeki Ege bölgesine, oradan da antik Yunan'a bağlı olduğu (Greer ve Lewis, 1992: 49-52; Osborne, 2007: 47) söylemi yaygın bilimsel bir kabul halini almıştır.

Batı medeniyetinin şekillenmesi ve gelişmesi açısından diğer önemli bir kronoloji de, yine Yunanlılara bağlı olarak, Doğu-Yunan kültürlerinin mecz edildiği Helenistik dönemdir. Bu dönem bütün doğu Akdeniz çevresini fethetmiş olan Büyük İskender'in M.Ö. 325 yılında ölümünden başlayıp, Romalıların M.Ö. 30 yılında Mısır'ı ele geçirmesine kadar süren bir dönemi kapsamaktadır. Helenistik dönem, Yunan ve Doğu kültürlerinin başarılı bir etkileşiminden dolayı düşünce, bilim, sanat ve mimari gibi pek çok alanda oldukça üretken bir dönemin adı olmuştur (Perry, 2001: 72-73). Helenistik dönem aynı zamanda, Batı medeniyetinin kökeni olarak kabul edilen Yunan medeniyetinin, sadece Yunanlılara ait olmadığına da göstergesidir. M.Ö. 509'da batı İtalya'da küçük bir cumhuriyet olarak kurulan Roma devleti, M.Ö. 27'de Augustus zamanında monarşi ile yönetilen büyük bir imparatorluk halini almıştır. Avrupa'nın haricinde Akdeniz çevresinde de yüzlerce yıl hüküm süren Roma İmparatorluğu, pek çok kültürel zenginliği de bünyesine taşımıştır (Perry, 2001: 85). M.S. 375'te Kavimler Göçü (M.S. 375'te Batı Hunların diğer kavimleri batıya doğru iterek Avrupa'yı sarsan göçler) sonucunda Avrupa'da başlayan göç hareketlerinin Roma İmparatorluğunu zayıf düşürmesi sonucu fiilen Ortaçağ başlamış oldu. Zayıf düşen Roma İmparatorluğunun Doğu-Batı Roma olarak 395'te ikiye ayrılması ve 476'da da Batı Roma'nın yıkılmasıyla siyasi birlik bozulan Avrupa'da Ortaçağ'ın belirgin özelliklerinden olan derebeylikler kurulmuştur (Greer ve Lewis, 1992: 137-139). Kavimler Göçü sonucunda Batı Roma'nın yıkılması, bugünkü Avrupa devletlerinin temellerinin atılması açısından da önemlidir.

Ortaçağ Avrupa'sının oluşmasında veya bugünkü Avrupa'nın şekillenmesine giden yolda diğer önemli bir etken de Hristiyanlıktır. M.S. 312-337 yılları arasında Roma İmparatorluğunun tahtında bulunan Konstantin, daha önceki imparatorların aksine Hristiyanlığa ve Hristiyan olanlara

kucaklayıcı bir yaklaşım geliştirmiştir. Konstantin'in Hristiyanlığı Roma İmparatorluğunun resmi dini olarak kabul etmesinden sonra, İmparatorluğun bürokrasisi çok geçmeden Hristiyanların eline geçince, devlette büyük bir dönüşüm yaşanmıştır. Pagan (putperest) Roma tapınakları kısa süre sonra Hristiyan Kiliseleri haline gelmiştir (Frankforter ve Spellman, 2004: 156). Roma pagan inancından pek çok inanç ve ritüeli bünyesine alan Hristiyanlık, siyasi ve ekonomik gücü de ele geçirmesiyle Ortaçağ Avrupa'sının tartışmasız en etkili gücü haline gelmiştir.

Ortaçağ Avrupa'sı, karanlıkların, korkuların ve acımasızlığın kol gezdiği, sosyal ayrımların çok derin, derebeylerin çok insafsız, kilisenin çok katı ve sömürünün hat safhada olduğu bir dönemdir. Ortaçağ Avrupa'sında toplum ana hatlarıyla dua edenler, savaşanlar ve onları besleyenler olarak üçe ayrılmıştır (Koray, 2005: 29). Bu dönem Avrupa'sının nüfusunun çoğunluğu, toprağı olmayan köylülerden mürekkep serf sınıfından ibaretti. Köle statüsünde olan bu insanlar, toprakla birlikte alınıp satılmaktaydı. Bu insanların özgürlükleri için toprak sahiplerinden kaçmaları mümkün değildi. Çünkü böyle bir teşebbüsün karşılığı kesinlikle ölüm cezasıydı. Esasında hak ve değer olarak bu insanlarla hayvanlar arasında kayda değer bir fark yoktu. 11. yüzyılda bir Fransız köylüsü 38 Su'ya, bir beygir ise 100 Su'ya satılmaktaydı (Huberman, 1991: 17). Serbest olan köylüler de büyük ölçüde toprak sahibine bağlıydılar. Evlenmek için bile toprak sahibinin izninin olması gerekiyordu. İnsanların boyunduruk altına alınması din ve gelenek adına meşrulaştırılmaktaydı. Köylülerin yaşadığı korku ve sefalet, soyluların bitmeyen savaşları, salgın hastalıklar kitlesel ölümleri kaçınılmaz kılmaktaydı. Bütün bunların ardında ise, hem yönetileni, hem de yöneteni etkileyen din baskısı bulunmaktaydı. Kutsal kitaba (Tevrat ve İncillere) veya din adamlarının söylemlerine aykırı bir düşünceye kilise tarafından asla tahammül gösterilmemekteydi. Kutsal kitap dışındaki bilgiler hurafe olarak görülmüştür. Kurtuluşun tek yolu Tanrı'ya inanmak ve kiliseye itaat şeklinde kesinleştirilmiştir. Bunun için ise, "bilgiye gerek yoktur" düşüncesi hâkim inanç halini almıştır. Katolik kilisesi kutsal olarak ortaya koyduğu bu anlayışı sürdürebilmek için engizisyon mahkemeleri ile bir korku imparatorluğu kurmuştur. Müslümanlara, Yahudilere, cadı olarak nitelenen kadınlara ve simyacı olarak yaftalanan bilim insanlarına işkence edilmiş, yakılmış veya en hafif ceza olarak sürülmüştür (Koray, 2005: 30-31).

Kilisenin sosyal, siyasi ve ekonomik olarak hayatın bütün alanlarını kuşattığı Ortaçağ, esas itibarıyla 12. yüzyılda başlamıştır denebilir. Öte yandan aynı yüzyılda buna tepki olarak bir fikir faaliyetinin de başladığı görülmektedir. Söz konusu yüzyılda kilisenin ruhban sınıfının hegemonyasına ilk itiraz edenler arasında Goliardlar öne çıkmaktadır. Dönemin aydın kesiminden olan Goliardlar, feodal beyler ve tüccarlarla işbirliği içinde tek güç ve tek söz sahibi haline gelmiş olan kilisenin otoritesini eleştirmişlerdir (Le Goff, 1994: 42-55). Ancak Goliardların aklileşme veya akli kullanma isteği, hakikati arama yolunda dini kurallara bağlı olma şeklindedir. Aynı yüzyılda kilisenin otoritesine karşı çıkan ve dünyanın aklileştirilmesini isteyen diğer bir kısım insan ise, Platoncu eğilimlerin güncellik kazandığı Chartres Okulu etrafında meydana gelen aydınlardır. Bu merkez etrafında toplanan aydınlar kilisenin dayatmalarını eleştirerek dünyanın akıl yolu ile açıklanmasını istemişlerdir. İnsanın akli bir varlık olduğu tezinden hareket den bu aydınlar, akıl çerçevesinde açıklanandan başka bir hakikati kabul etmemişlerdir (Çotuksöken ve Babür, 1993: 93-94). Bilginin ve bilimin tek elde tutulmayarak yayılıp sahiplenilmesi gerektiğini savunan 12. yüzyıl Avrupa aydınlarının ortaya koydukları tavırlarda, Yunan ve İslam düşüncelerinin akli kullanmaya verdikleri önem, hakikati akıl ile arama çabalarının inkâr edilemez bir rolü olmuştur. Batı'nın İslam dünyası üzerine gerçekleştirdiği kanlı Haçlı Seferlerini, aklın kullanılması ve bazı İslam eserlerinin Ortaçağ Avrupa'sına kazandırılması gibi Batı açısından bir takım olumlu sonuçlarını da (Kona, 2005: 27), bu noktada zikretmek gerekmektedir.

Üniversitelerin ortaya çıkmaya başladığı 13. yüzyıl Avrupa'sında, eğitim de, kültürel hayat da bütünüyle kiliseye bağlı olmuştur. Bu yüzden üniversitelerin teşkilatlanması eğitimi tekelinde tutan kiliseyi rahatsız etmiştir. Benzer şekilde üniversiteleri kendi iktidarlarına memur yetiştiren kurum olarak gören krallıklar da, buraların haddinden fazla özgür kalmasını istememiştir (Le Goff, 1994:

94). Ancak Papalık üniversitelerin teşkilatlanmasını engelleyememişse de, bu kurumlara yardım ve destek sağlayarak, buralarda özgür düşüncenin pek yeşeremediği kendi etki alanındaki kurumlar olarak kalmasını sağlamıştır. Bu açıdan 13. yüzyıl Ortaçağ Avrupa'sı, bilimsel gelişmenin ve özgür düşüncenin engellenmesi başta olmak üzere, pek çok konuda geri gidişin yaşandığı, buna karşılık kilise ve feodalitenin gücünü diğer halk kesimleri üzerinde daha da artırdığı bir dönem olmuştur. Kilisenin, soylular ve krallık mensupları ile olan işbirliği neticesinde elde ettiği sınırsız yetki, feodal kurumlar vasıtasıyla sahip olduğu büyük servet 13. ve 14. yüzyıllar boyunca devam etmiştir. Öte yandan, bu dönemde kilisenin pozitif bilime ve özgür düşünceye baskıcı tavrı ve feodalizmin halkı sömürsü Ortaçağın da sonunu getirecek bir hareketlenmeyi başlatmıştır. Ortaçağın bütün olumsuzluklarına rağmen, bu dönemin sonuna doğru biriken sermaye ile ekonomik ilişkilerin değişmesi, yeni şehir devletlerinin kurulması, oluşan yeni şehirlerde kilisenin gücüne karşı yürütülen mücadele, milli kiliselerin kurulması ve mutlak monarşilerin ortaya çıkmasıyla devletin gücünün kiliseden üstün olduğunun iddia edilmesi, Ortaçağ Avrupa toplumunu sosyal, siyasal ve ekonomik açıdan bir değişime zorlamıştır (Ülken, 1993: 59-78).

Avrupa'da ortaçağda başlayan hareketlilik ve süreç içinde bu hareketliliğin modernleşmeyi doğurması genellikle birbirini tetikleyen üç büyük gelişmeyle açıklanmaktadır: Bunlar, Rönesans veya Avrupa insanının yeniden uyanışı, coğrafi keşifler ve bunun sonucunda sermaye birikimi, dinde reform hareketinin getirdiği ulusal kiliselerin doğuşu dünyevi iktidarların Katolik kilisesinin baskısından kurtulmalarıdır. Söz konusu bu üç büyük hareket, Avrupa'nın sosyal, ekonomik, kültürel ve entelektüel hayatında köklü dönüşümler ortaya çıkaran büyük olaylar olarak görülmüşlerdir (West, 1998: 23).

Bunların ilki olan Rönesans, Avrupa tarihinde 1300-1600 yılları arasında İtalya'nın Floransa şehrinde doğarak bütün Avrupa'ya yayılan klasik hümanizma hareketi olarak kabaca tarif edilebilir (Fiero, 2006: 23). Yeniden doğuş anlamına gelen Rönesans, hem kavramdan mülhem düşünceyi karakterize ederken, hem de klasik dünyaya olan tutkunluğu insanlığa yapılan vurgu ile yenileştiren bir manayı kapsamaktadır (Kishlansky, 1991: 324). Bugünün modernliğini ortaya çıkaran önemli bir tarihi süreç olan hiç şüphesiz Rönesans ve Hümanizm hareketidir. Rönesans, bilim ve felsefi alanlardaki yeni buluş ve düşünceleri nitelemektedir. Batı Avrupa'da ortaya çıkan yeni ekonomik ilişkilerin bireyi ve toplumu yeniden şekillendirmesi, keşfedilen yeni medeniyetlerle kültürel temas, gittikçe gelişen kapitalist düzen ve pozitif bilimlerdeki gelişmeler, Batı'da farklı bir zihin dünyasını inşa etmeye başlamıştır. Rönesans hareketinin içerisinde ayırıcı bir özellik taşıyan önemli gelişme ise Hümanizmadır. Doğrudan kültür ve sanattan beslenen hümanistler, aklın gücünün önünde bir engel olarak insanın yaratıcılık özelliğini körelten Katolik kilisesinin katı dini kurallarına karşı çıkmışlardır. Onlar uhrevi olanın yerine dünyevi olanı, kaderciliğin yerine akli iradeyi, Tanrı'nın yerine insanı, dini bilgilerin yerine bilimin üstünlüğünü koymuşlardır. Ezcümle Hümanizma ile inanan insan yerini düşünen insan almıştır (Potter, 2006: 3-10). Böylece metafizik dünya görüşünün yerini bireyci ve akli dünya görüşü almaya başlamıştır. Rönesans hareketinin ideolojik çerçevesini de oluşturan Hümanizma, insan aklını ve bireyciliği önceleyerek, burjuva ve kapitalizmin gelişmesine oldukça önemli katkı sağlamıştır.

Rönesans hareketi ile Batı'da ortaya çıkmaya başlayan yeni dünya tasavvuru, 15. yüzyıldan itibaren Ortaçağ'ın skolâstik anlayışının eleştirilmesine, Tanrı'nın yerine insanı koyan Hümanizma hareketinin başlamasına ve feodal düzenin ortadan kaldırılmasına zemin hazırlamıştır. Ancak Hümanizma hareketinin Ortaçağ'da ilk işaret fişeginin 14. yüzyılda Doğu etkisinde ve Greko-Romen kültürü çerçevesinde İtalya'da yandığını ve oradan bütün Avrupa'ya yayıldığını belirtmek gerekmektedir (Fiero: 2002: XIV).

Batı Avrupa'da 16.yüzyılda başlayan Reformasyon hareketi, ortaya çıkışını büyük ölçüde feodal üretim tarzından kapitalist üretim tarzına geçilmesine borçludur. 10. yüzyıldan itibaren su değirmenlerinin sayılarının artması, 13. yüzyılda dümenin bulunması ve Çinlilerden mıknatıslı iğnenin

alınması, aynı yüzyılda kredide ve uluslararası değiş-tokuşta poliçe kullanımının yaygınlaşması, 15. yüzyılda okyanusları açacak büyük gemilerin yapılması, yer ve konum bulma bilgisinin gelişmesi hem ekonomik araçların gelişmesini ve hem de yeni medeniyetlere ait kültürlerle tanışma imkânı sağlayacak olan coğrafi keşiflerin başlatılma imkânını doğurmuştur (Tanilli, 1994: 15-30). Bütün bunların ardından kurulan sömürgeler, ekonomik alışverişin gelişmesine ve yeni ticari sınıfların ortaya çıkmasına öncülük etmiştir.

Avrupa’da 15. yüzyıl sonlarında başlayan ve yaklaşık iki asırlık bir süreci kapsayan coğrafi keşifler, başta Avrupa olmak üzere bütün dünyada sosyal, siyasal ve iktisadi alanlarda önemli değişmelere yol açmıştır. Bu keşiflerin sonucunda kurulan sömürgeler, 16 yüzyıl Reformasyon hareketini hazırlayan oluşumlar arasında önemli bir yer tutan kapitalizmin gelişmesinde etkili bir rol üstlenmişlerdir (Kona, 2005: 39). Burjuva sınıfının ve mutlak monarşilerin daha da gelişerek kapitalist bir sistemi ortaya çıkarabilmesi için daha çok sermayeye ihtiyacı vardı. Coğrafi keşifler ve sömürgeler Batı Avrupa’nın bu sermaye eksikliğini de ortadan kaldırmıştır. Kurulan sömürge imparatorlukları her geçen gün gelişen kapitalist düzene uygun bir ortam hazırlamıştır. *Vasco de Gama*’nın Ümit Burnu’nu dolaşarak ulaştığı Hindistan seferinin sonunda elde edilen kârın altı bin kat olduğu göz önüne alındığında, coğrafi keşiflerin ve bunun sonucunda oluşan sömürgelerin Batı ekonomisi açısından önemi daha da anlaşılır olmaktadır (Huberman, 1991: 105). Genişleyen Pazar ekonomisinin ve artan sermayenin kişi veya devletlerin kar amaçlı bir maksatla yeni ekonomik modeli tam olarak kendi inisiyatiflerinde yönlendirebilmeleri için, ekonomi dâhil bütün hayatı elinde tutan otoriter Katolik kilisesinin gücünün kırılması gerekmektedir. Coğrafi keşiflerle, daha da ilerisi Haçlı Seferleri ile diğer dinlerle tanışan Batı, dinin hayatın her yönünü, üstelik Batı’da olduğu gibi akıl dışı bir şekilde kontrol etmediğini de öğrenmiştir (Hazard, 1999: 19-44). Ancak coğrafi keşifler sonucunda kilisenin ekonomik hâkimiyeti kontrol altına alınmışsa da, kurulan sömürgelerle Batı’nın diğer dünyaya hâkimiyeti başlamıştır. Vahşi ve adil olmayan bir şekilde diğer dünyadan elde edilen sermaye, daha sonra Avrupa’daki kapitalist veya modern anlayışın ortaya çıkmasına da alt yapı oluşturmuştur.

Sürekli kilisenin gölgesi atında kalmış olan krallar, bu durumdan kurtulmak için Ortaçağ’ın sonlarına doğru ortaya çıkan burjuva hareketine tam destek vererek kapitalizmin gelişmesine önemli katkıda bulunmuşlardır. Krallıklar, burjuva ile birlikte hareket ederek kiliseye aktarılan parayı kendi maddi imkânlarına devretmeleriyle zamanla mutlak monarşiler haline gelmeyi ve kilise karşısında güçlenmeyi başarmışlardır. Böylece Ortaçağ’da görülen dinin muktedirliği yerine, devletin muktedirliğini geçirerek Katolik kilisesinin gücünü yıkan Reformasyon hareketinin gelişmesinde çok önemli bir rol oynamışlardır.

Reformasyon hareketi, 16. yüzyılın ilk yarısında Batı Avrupa’da Katolik kilisesinin siyasi ve ekonomik egemenliğine karşı çıkışla başlayıp, laikleşme ve demokratikleşme ile son bulan çok yönlü bir kilise egemenliğinden kurtulma çabasıdır. Söz konusu yüzyılda başlayan Reformasyon hareketi, sadece dinde bir reform değil, aynı zamanda kültür, bilim, sanat ve din alanlarını kapsayan topyekûn bir yeniden yapılanmadır (Kona, 2005: 42). Dünyayı ve çalışmayı öncelemeyen Katolik anlayış, kilisenin, bireyin, toplumun ve devletin maddi kaynaklarında doğal bir hak sahibi olarak oldukça zengin konuma gelmiş olması ile bir çelişkiyi de içinde barındırmaktaydı. Kilise ve soylular dışında kimseye hizmet etmeyen Katolik anlayışa karşı bir reform, birbirinden alakasız toplum kesimlerini bir araya getirebilmiştir. 16. yüzyılın ilk çeyreğinde Reformasyon hareketini başlatan *Martin Luther* olmuştur. Ekim 1517’de *Wittenberg Kilisesi*’nin kapısına astığı önerileri ile Katolik kilisesinin günah bağışlama yetki ve uygulamalarına karşı çıkarak reformun fitilini yakmıştır. Katolik kuralları protesto ederek ortaya çıktığı için hareket sonradan Protestanlık adı altında mezhepleşmiştir. Protestanlık’a göre, Hristiyan özgürlükte kişi, din adamı gibi birilerini araya koymaksızın, Tanrı ile doğrudan ilişki kurabilir ve kurmalıdır. İçsel bir tutum olan imanın ve iman sahibinin kurtuluşu kilisenin ve din adamlarının insafına bağlı değildir (Frankforter ve Spellman, 2007: 298-301). Kiliseyi ve ruhban sınıfını Tanrı ile kul arasından çıkaran ve Tanrı adına günah bağışlamayı akıl dışılık olarak niteleyen Protestanlık, dinde en üstün gücün Kutsal Kitap Tevrat ve İncil) olması gerektiğinin altını çizmiştir.

Kiliseyi kökten inkâr etmeyen Protestanlık, onun Ortaçağdaki gücünü oldukça sınırlayarak bireyin irade özgürlüğüne ve çalışmanın değerine vurgu yapmıştır. *Luther*, öngörmemiş ve hedeflememiş olsa bile, Protestan anlayış zamanla burjuvazi ve kapitalizm için uygun bir dini iklimi veya dinin araçsallaştırılmasıyla ulaşılan kapitalist ve seküler bir anlayışı da ortaya çıkarmıştır. Bu anlamda *Weber*'e göre kapitalizmi doğuran Protestan ahlak, bir yaşam biçimi olarak akılcı felsefenin ortaya çıkmasında başat bir rol oynamıştır (Weber, 2013: 43). Ancak Protestan ülkelerdeki gelişmeler, inanç çerçevesinin dışında sermaye birikimi ve ekonomik gelişmeler gibi başka etkenlerle de açıklanabilir. Öte yandan Ortaçağ boyunca Batı'nın bir kilise sorunu olduğu, her gelişmenin ve her girişimin veya her karşı duruşun bir yönüyle kilisenin hayatın bütün yönlerini tahakküm altına alan ruhban anlayışıyla ilişkili olduğu da gözden kaçırılmamalıdır.

Yine *Martin Luther* gibi ilahiyat kökenli bir din adamı olan *Jean Calvin* için de benzer değerlendirmeler yapılabilir. Ona göre, öbür dünyada durumunu bilemeyen insan yaşadığı sürece yüce Tanrı için her türlü olumlu davranışın peşinde olmalıdır. Ancak bu şekilde insan kaderine boyun eğmek yerine, kendi kaderini kendisi teminat altına almanın yollarını arayacaktır (Canatan, 1995: 123-132). Tanrının seçkin kulları arasına girebilmek ve bu şekilde Tanrının takdirini alabilmek için başarılı olmalıdır. Tanrı tarafından kutsanan çalışkan ve başarılı bir hayat ise, mazbut ve sade bir yaşamdan geçmektedir. Bazılarına göre, özellikle Protestanlığın Calvin kolu bu anlayışıyla daha sonra dini de sosyal hayattan dışlayan kapitalist zihniyetin sunduğu çalışma, para kazanma ve birikim sağlama gibi hayatın temel amacı haline gelen seküler düşüncenin oluşmasını sağlamıştır (Bkz, Weber, 2013).

16. yüzyılda Batı Avrupa'da meydana gelen dinde Reformasyon hareketi, büyük ölçüde Katolik kilisesinin ekonomik hayat üzerindeki tahakkümünü kırmayı amaç edindiği için, bu ekonomik bir Reformasyon olarak da görülebilir. Reformasyon ile birlikte Katolik mezhebine bir alternatif olarak ortaya çıkan Protestanlık, liberal görüşlü, çalışmaya önem veren, ekonomik olarak büyümek isteyen, dogma ve önyargılar konusunda hassas davranan ve parayı seven insanlardan (kapitalist veya burjuvadan) büyük destek görmüştür. Batı'da esas olarak Aydınlanma Hareketi ile başlayan Fransız İhtilâli ile olgunlaşan çağdaşlaşma sürecine giden yolda önemli bir aşaması sayılan 16. yüzyıl Reformasyon hareketi, toplumsal ve siyasal bir devrim gerçekleştirmemiştir. Ancak yarattığı liberal ortam sayesinde 17. ve 18. yüzyıllarda skolastikten uzak düşüncelerin gelişmesine, bilimselliğin ve rasyonel zihniyetin önemsenmesine, burjuvanın ve kapitalistlerin ticaret ve sanayinin gelişmesine katkıda bulunmalarına, İngiltere'de burjuva ve sanayi devrimlerinin yaşanmasına güçlü bir zemin hazırlamıştır (Kona, 2005: 54). Öte yandan, İngiltere'nin zenginleşmesi yukarıda sayılanlara ve uygun ticari dengenin devamlılığına bağlansa da (Kishlansky, 2009: 111), bu ülkede asıl zenginliği oluşturan etkenin diğer toplumları sömürünün sonucunda biriken sermayeden kaynaklandığını belirtmek gerekmektedir.

Öte yandan 16. yüzyıl Avrupa'sı, özgürleşmenin gelişmesi, sermaye birikiminin artması ve kiliseden bağımsız merkezi otoritelerin kurulması yolunda hızla ilerlerken, birçok açıdan çözülmeyi ve çelişkiyi yaşamaya başlamıştır. Şehirlere göçlerle birlikte yoksulluğun ve adaletsizliğin büyümesi, geleneklerin ve geleneksel kurumların ortadan kalkmasıyla halkın büyük kesiminin korunaksız kalması bu asrın Avrupa'sı için olumsuz gelişmeler olarak ortaya çıkmıştır. Bu yüzden Avrupa tarihinin en hareketli dönemlerinden biri olan on altıncı yüzyıl, aynı zamanda hem keşiflerin yapıldığı, sermayenin biriktiği, hem Rönesans'ın etkisini gösterdiği, din savaşlarının ve dinde reformun yaşandığı, hem de artan sefaletin, bozulan düzenin, eşkıyaların, vebanın ve kıtlıkların insanları acılara gark ettiği bir yüzyıldır (Brizon, 1977: 154).

17. yüzyıl Avrupa'sında bilim ve düşüncede yoğun gelişmeler yaşanmıştır. Antikçağda bilimsel tezleri ile Tanrı'nın üstünlüğünü ortaya koymaya çalışan *Aristo*'nun fikirleri, biraz da bağlamından kopararak Ortaçağ boyunca Katolik kilisesinin temel yaklaşımının alt yapısını oluşturmuştur. *Aristo*'ya göre dünya hareketsizdir ve evrenin de merkezidir. Gökteki bütün cisimler de daire biçiminde evrenin merkezi olarak kabul edilen dünyanın çevresinde dönmektedir (Gökberk,

1994: 84-87). Ayrıca canlıların hareketini sağlayan güç ise ruhtur. Ancak *Kopernik* ve *Kepler* gibi düşünür ve bilim insanları, evrendeki hareketin daire biçiminde değil, elips biçiminde olduğunu ve nesnelerin hareketinin bir ruhtan değil, onların matematiksel konumlarından kaynaklandığını söyleyerek Hristiyan öğretisini çürütmüşlerdir. Bu durum Hristiyan öğretiye güveni azaltarak sorgulamaları artırmıştır. Böylece insanların gönlünde ve zihninde var olan kutsalın yerini, bilim ve akıl –elbette yeni bir kutsal olarak- almaya başlamıştır. Artık insan Tanrı'nın yerine, başlı başına sınırsız değerde bir amaç konumuna yükselmiştir (Gillespie, 2008: 25). Aynı zamanda düşünce ve bilimdeki gelişmelerin yanı sıra, sosyal bilimlerin doğuşu, onlarla birlikte bütün alanlara doğanın ve aklın kurallarının hâkim olması, Hristiyan öğretinin büyük ölçüde gözden düşmesini sağlamıştır.

Bu dönem Avrupa'sında gelişen yeni anlayışa göre, kişilerin doğal haklarını ve maddi menfaatlerini din değil, devlet sağlamalıdır. Bu anlamda uhrevi alanla ilgili olarak görülen dinin, devletten çekilmesi için yoğun çabalar başlamıştır. Ancak bunu yapmak özellikle bazı alanlar için pek kolay olmamıştır. Kutsal Kitaba (Tevrat ve İncil) aykırı olan evren ile ilgili yeni fikirler ve onların sahipleri kilise tarafından cezalandırılmıştır. Çünkü engizisyon gökbilimini de kendi uhdesine almıştı. Kutsal kitaptan tümdengelim yoluyla çıkarılan evren tasavvuruna göre, evrenin merkezi yeryüzüdür ve o sabitken her şey onun etrafında dönmektedir. Bu yüzden yerin güneşin etrafında döndüğünü söyleyen *Galile*'nin Kutsal Kitabı yanlışladığı gerekçesiyle Papalık tarafından düşüncesini geri alması istenmiştir. Şubat 1616'da engizisyon önünde; "...ben *Galile*, yetmiş yaşında olduğum şu sırada siz *alicenap* hazretlerinin (papa ve orada hazır bulunan diğer papazlar) huzurunda diz çöküyor ve mukaddes kitaba (İncil-Tevrat) el basarak tövbe edip şöyle diyorum: Dünyanın yuvarlak olduğu iddiası gerçek değildir, ben bu yalanı reddediyor ve dünya yuvarlak değildir diyorum" (Musevi Lari, 2001: 218), açılmasıyla düşüncesini geri almak zorunda kalmıştır. Bilimsel olarak kutsal kitabı yanlışlayarak gözden düşüreceği endişesiyle kilisenin bu yasağı 1835 yılına kadar sürebilmiştir (Russel, 1983: 31-34).

Bütün Avrupa için Ortaçağ karanlık olarak nitelenebilse de, durağan olarak nitelenemez. Baskı ve adaletsiz ortam neticesinde toprak kavgaları, taht mücadeleleri, köylü isyanları, Haçlı Seferleri ile sürekli bir hareketlilik ve arayış yaşanmıştır. Bugünün dünyasını etkileyen modern anlayış, durumun çok kötü olduğu Ortaçağ Avrupa'sında arayışa dönük bir çaba olarak tohumları atılmış ve filizlenmiştir.

18. yüzyıl, yoğun olarak Hristiyanlığın eleştirisinin yapıldığı ve dinin kutsiyeti yerine bilimin konmaya çalışıldığı bir asır olmuştur. Bunu sağlayan ise, Rönesans'la başlayarak her geçen gün gelişen yeni düşünce anlayışıdır. İncil ve Tevrat'ta bulunan bilgilerin, bilimsel gelişmeler ışığında yanlış olduğunun anlaşılması, söz konusu Kutsal Kitapların ya orijinal halinden uzaklaştığını düşündürmüş ya da kutsallıkları konusundaki güvenilirliklerini tamamen şüpheli duruma düşürmüştür. Bu durumda kutsal yerine Kutsal Kitaplarda (Tevrat ve İncil) yerini almış olan insan kaynaklı din, artık büyü bozulan bir kurum olarak sosyal ve siyasal hayatı şekillendirici özelliğe sahip olamazdı. Böylece Aydınlanma hareketinin yaşandığı 18. yüzyıl, Tanrı'nın denklemden çıkarıldığı ve onun yerine bezer özellikler yüklenerek doğa ve insanın konduğu yeni tasavvuru ortaya koyamaya çalışmıştır (Gillespie, 2008: 270-274). Bir takım söylemlere göre, bu yüzyılda akıl, kendisini imana bağlayan iplerinden kurtulmuştur. Artık akıl bütün dünyayı mutlak kavrayacak tek güçtür. O gücü kendisinde taşıyan insan, Tanrı'nın yerini almaya başlamıştır. Böylece insan, din yerine, evrenin akla dayalı yasalarını öğreten bilime, yani kendisine yaslanarak, aklın, bütün hayatı anlama ve yönetme de tek rehber olduğu kabulüne iman etmiştir (Morin, 1995: 108-109).

Batı'da 18. yüzyılda bilim ve düşüncede meydana gelen köklü düşüncelerin arkasında bilim ve fikir insanların katkısı büyük olmuştur. *Montesquieu*'nun her toplumun yapısına göre beşeri kanunların oluşturulması gerektiğini söylemesi, yönetimde anayasal monarşiyi savunarak yasama, yürütme ve yargı erklerini birbirinden ayırması (Bkz. Montesquieu, 1998), ulus-devlet anlayışına giden yolun kapısını aralayarak siyasal sistemde köklü bir değişikliğin habercisi olmuştur.

Montesquieu'nun çağdaşı *Voltaire*, bunu bir adım daha ileri götürerek insanın özgürlüğüne daha açık vurgu yapmış ve krallığın Tanrısal bir mahiyet taşımadığını ileri sürmüştür. Ona göre, mutlak monarşiler yıkılarak, inanç ve düşünce özgürlüğünü öne çıkaracak yeni siyasal yapılar kurulmalıdır (Tanilli, 1994: 196-212). *David Hume*, *Voltaire*'in düşüncesini oldukça ileriye ileri taşıyarak, inanç özgürlüğünden ziyade, dini inancın bizzat sorunun kaynağı olduğunu iddia etmiştir. Ona göre, modern yaşama geçebilmesi için insan üzerinde korku ve baskı yaratan bütün Tanrı öğretilerinden vazgeçilmesi bir mecburiyettir (Kona, 2005: 65). Böylece tek güç olarak akıl öne çıkacaktır.

Kant, akıl ile elde edileni de ikiye ayırarak, sadece deneyle elde edilen fenomenlerin (algılanabilen somut dünyanın) bilime konu olabileceğini, nomenlerin (beş duyunun kapsamına girmeyen soyut dünya) ise bilime tabi olamayacağından bilim dışı olduğunu söylemiştir (Demir, 2007: 36-37). Böylece bilimsel anlamda Tanrı hakkında bir çıkarımda bulunmak imkân dışı olarak görülüyordu. Bu düşünce zamanla imkân dışılıktan çıkarak, nomenler dünyasının aslında gerçek dışılık olduğu, var olan değil, var sayılan bir dünya olduğu düşüncesini doğurmuştur.

Batı düşüncesinin şekillendiği Aydınlanma sonunda, dinin ve kralın büyüğü tamamen bozulurken, buna karşılık insan, akıl, bilim, vatan ve millet kavramları etrafında yeni kutsallar ortaya çıkmıştır. *Kant* bu durumu, dinden kasıtlı, birey için bir bağımlılıktan kurtulma süreci veya insanın gücünü kendine zorla kabul ettiren çocukluktan çıkması olarak değerlendirir (West, 1998: 40), bilim ve akla karşı başka bir bağımlılığın oluştuğunu gözden kaçırmıştır. Ancak bu akıl veya zekâ, *Descartes*'in anladığı mananın oldukça ötesinde, bu hissedilir dünyayı (beş duyunun kapsamında olan) anlayan veya onunla irtibatlı basit maddi bir melekedir. Aklın veya zihnin bu kadar maddileştirilmesi, zihni anlamda bir ilerlemeden ziyade, bir teknolojik ve sanayi ilerlemesidir. (Guenon, 1991: 31). Aynı zamanda insani olandan ve ulvilikten de bir kopuştur. 20. yüzyılın başlarında ve ortasına doğru meydana gelen ve insanlığı felakete sürükleyen iki paylaşım savaşı da bunu göstermiştir. Sadece maddi âleme dönük bilim ve aklın kutsallaştırılması üzerine kurulu Aydınlanma uzantılı bu anlayış, insanlığı sürüklediği iki felaketten sonra yoğun olarak sorgulanmaya ve hak etmediği kutsiyetini de kaybetmeye başlamıştır.

Aynı yüzyılda İngiltere'de deniz ticaretinin ve piyasaların daha da gelişmesi, köylülüğün yok olma aşamasına gelmesi ve merkezi otoritenin kurulması gibi sebeplerle ortaya çıkan endüstri devrimi, İngiltere'den başlayarak Avrupa'ya ve sonradan bütün dünyaya yayılacak olan kapitalizmi doğurmuştur. Olgular, kâr, akıl ve bilim üzerine inşa edilmeye başlanan Batı medeniyeti, insanlığın geldiği en ileri, en müspet, en akılcı bir kavrayış veya tek doğru pozitif kutsal olarak bütün dünyaya ihraç edilmeye başlanmıştır. Ancak böyle bir ihracın başarılabilmesi için, hayatın bütünü üzerinde ortaya çıkan yeni anlayışın, yani Fransız İhtilâlinin doğması beklenmiştir. Aklın ışığının bir simge haline geldiği 18. yüzyıl sonu itibarıyla, insanlık tarihi, artık dünyanın sonuna ve mahşer gününe giden bir yol değil, gittikçe gelişen bir varoluş içinde primitif zamanlardan bugüne aheste aheste bir ilerleyiş olarak (Im Hof, 1995: 14), özgürlük bilincinin gelişimi şeklinde düşünölmeye başlanmıştır.

3. Modernliğin Evrenselleşmesi

Batı'da meydana gelen "aydınlanmadan" sonra, insanı ve dünyayı yeniden tanımlayan yeni anlayış, 1789 Fransız İhtilâlinin sonu tek doğru olarak önce Avrupa'dan başlayarak bütün dünyayı etkisi altına almıştır. Fransız İhtilâli, esasında Rönesans ile başlayan, Reform hareketiyle devam eden ve Aydınlanma ile zirve noktasına ulaşan üç asırlık Avrupa yenileşme çabalarının en etkili ve en radikal bir nitelidir. Bu devrimin başarısı ise, Osmanlı'da ve Türkiye Cumhuriyeti'nde elit kesimin halktan kopuk halk için yaptığının aksine, yenileşmeye uymak üzere şartlanmış geniş kitlelerinin varlığından kaynaklanmıştır. Ayrıca söz konusu devrimin bir diğer başarısı da, etkilerinin Fransa hatta Avrupa sınırlarını aşarak bütün dünyada büyük etki yaratması olmuştur. Ayrıca yine Türk Devriminin aksine diğer milletlerden taklit ve etkilenmeden öte, daha çok kendi iç dinamiklerinden kaynaklanmış olan orijinal bir devrimdir. Fransız İhtilâli, Avrupa'da dini ve siyasi yaşamla bütünleşmiş, ilkelerini halka

zorla kabul ettirmiş feodalitenin ve soyluluğun üstünlüğünü savunan aristokrasinin bütün kurum ve kurallarını ortadan kaldıran kökten bir değişim olmasına rağmen, yine de Kemalist Devrim kadar köktenci nitelikte olduğu söylenemez (Kona, 2005: 68). Çünkü yukarıda da belirtildiği üzere Fransız İhtilâlinin arkasında halk bulunmaktaydı. Devrim öncesi bütün koşullarını en azından fikir bazında belli bir seviyede halka kadar ulaştığı söylenebilir. Sivilde zaten yaşamaya başlayan hareket, İhtilâl ile siyasal alana da hâkim olmuştur. Kemalist Devrim ise, jakoben bir anlayışla bir halk mühendisliği veya halka bir dayatma şeklinde yürütülmüştür. Devrimin başarılı ve kalıcı olması, halkla birlikte yapılmasına bağlı olduğu gerçeği dikkate alınmadığı için, Türk devrimini halka karşı koruma refleksi hem millette derin bir kutuplaşmayı ortaya çıkarmış, hem de zaman ve insan israfından başka hiçbir işe yaramamıştır.

1789'da ilan edilen İnsan Hakları Bildirgesi, sadece Fransızlara değil bütün toplumlara hitap özelliğine sahip olmuştur. Bildirgeye göre, toplumların uğradığı felaketlerin, yönetimlerin bozulmasının yegâne sebebinin, insan haklarının bilinmemesi, ihmal edilmesi ve hor görülmesi olduğu inancıyla; insanın doğal, devredilemez ve kutsal olarak kabul edilen hakları resmi bir bildiri ile ilan edilmiştir (Kishlansky, 2009: 201). Aynı şekilde 1791'de ilan edilen Kadın Hakları Bildirgesi de, kadının, haklar bakımından, erkek gibi özgür ve eşit doğduğu maddesiyle başlayarak (Kishlansky, 2009: 205) Fransız İhtilâlinin evrensel bir güce kavuşmasında etki gücünü artırmıştır. Elbette ki bunlar yeryüzünde ilk kez dillendirilmiş değillerdi. Bahse konu bu hakların belki de en yabacısı olan Avrupa'da da bunlar daha önce dillendirilmiştir. Ancak burada farklı olan aydınlarla birlikte halkın da bu hakların alınmasında ve resmîyete dönüşmesinde iştirakçi olmasıdır.

Kendi medeniyetine yabancılaşmamış olan bir milletin sömürülmesi kolay değildir. Buna karşın modernleştirilen bir ülke sömürüye açık hale gelmektedir. Belki de bu yüzden, Avrupalı diğer milletlere medeniyetini değil, daha çok modernleşmeyi götürmüştür. Öte yandan her yeteneğin onda açılıp gelişebileceği elverişli bir ortam olan medeniyeti, bir yerden başka bir yere ihraç etmek imkân sınırlarını oldukça zorlamaktadır. İmkân olsa da, Avrupalı kendi aleyhine olacak diğer dünya milletlerine böyle bir iyiliği yapmayacaktır. 200 yıldır Batı'nın amacı medenileştirmek değil, modernleştirmek olmuştur. Modernleşme ise büyük ölçüde bir tüketim kültürü olarak değerlendirilebilir. Modernizm, hangi şekil ve düşünce yapısı içinde olursa olsun, Avrupalı olmayan bütün dünya halklarını kendi inanç, düşünce ve kişiliğinden koparan en etkili bir sömürge silahı olarak kullanılmıştır (Şeriati, 1985: 26-27). Modernleştirmenin veya sömürünün olabilmesi için de, bir milletin kendi özüne yabancılaşması gerekmektedir. Avrupalı, kurtuluşun tek yolunun modernleşme olduğunu diğer milletlere dayatarak, bunu büyük ölçüde başarmıştır. 18. yüzyıldan itibaren kendisini medeniyetin geçerli tek modeli olarak gören Batı, oryantalist ve sömürgeci bir anlayışla medeniyetinin tüketim yanını teşkil eden modernleşmeyi bütün dünyada yaygınlaştırma çabasına girmiştir (Karlıağa, 2012: 12). Öyle ki, Batılıların kendi kültürel öge ve inançlarına dönük rahatça yapabildikleri eleştirileri, modernleşme çabasında olan diğer milletler kolayca yapamamışlardır. Batı değerlerini eleştirmek Batı dışındaki dünyada neredeyse bir suç olarak görülmüştür. Bu durum, hem körlüğü, hem teslimiyeti ve hem de kendi özüne yabancılaşmayı doğurmuştur. Bunun için Avrupa'nın dışındaki her millette Batı'ya ve onun modern değerlerine iman etmiş, ama kendi değerlerine yabancılaşmış bir aydın kesim gerekli görülmüştür. *Jean Paul Sartre, Yeryüzünün Lanetlileri* isimli kitabın önsöz kısmında bu can yakıcı gerçekliği oraya koymaktadır. Asya'dan veya Afrika'dan bir süreliğine Londra'ya, Paris'e, Amsterdam'a vs. bir grup gençler getirilecek; sonra onların elbiseleri, süslemeleri değiştirilecek ve biraz da dilin yanı sıra sosyal tavır ve davranış öğretilenler. Bir zaman sonra kendi kültürel değerlerinden koparılan bu genç "aydınlar" ülkelerine geri gönderilecek. Artık onlar, kendi akıl ve özlemlerinden hareketle konuşan insanlar olmayacaklardır. Modern Batı medeniyetinin borazanı haline geleceklerdir. Biz Batılılar eşitlik ve insanlık sloganlarını haykıracağız, onlar da Asya ve Afrika'da "insanlık" ve "eşitlik" sözlerimizi, modern Batı medeniyetinin havarileri olarak Avrupalının menfaatlerini sürdürme adına yankılandıracaklardır (Fanon, 1963: 7-26), mealindeki sözlerle asıl gerçeği gözler önüne sermektedir.

Bugün itibariyle bütün dünyaya en güzel tek model olarak sunulan modern Avrupa toplum modeli, üçayaklı bir sisteme dayanmaktadır. Bunlar, kapitalist ekonomi veya piyasa ekonomisi; çoğulcu ve demokratik bir siyasal yapı; refah politikalarına yönelmiş bir devlet anlayışı şeklinde sıralanabilir (Koray, 2005: 120). Bu anlayış içerisinde insan ve toplum bir profan (din dışı) perspektif üzerine konumlandırılmıştır. Modernizm olarak adlandırılan bu bakış açısı anti-geleneksel, ilerici, hümanist, akılcı, materyalist, deneyci, bireyci, eşitlikçi, serbest düşünceli ve kendi ilkelerinin doğruluğunu eleştiri konusunda aşırı duygusal (Northbourne, 2003: 19) bir bakış açısı olarak bazen söylem ve isim değiştirerek, bazen de gelenek ve dine kendi mantığı içerisinde yer vererek varlığını devam ettirme mücadelesi vermektedir.

4. Batı Medeniyetine Doğu Etkisi

Batı'nın başta bilim ve teknik olmak üzere pek çok sahada gerçekleştirdiği ve dünyaya hâkim kıldığı modern hayatın ortaya çıkmasında, tartışmasız Avrupa'nın kendi iç dinamiklerinin etkisi büyüktür. Bununla birlikte Batı'nın bu göz alıcı başarısını sadece Avrupalılara ait olduğunu söylemek, tarihi gerçekliklere, toplumlar arası etkileşim kuralına ve aklın ilkelerine aykırıdır. Avrupa'nın Katolik kilisesinin baskısı ve dayatmaları altında ezildiği, cehalet ve barbarlığın kol gezdiği karanlık Ortaçağ döneminde, Avrupa'da, eleştirel yöntemin, bilimsel kıpırdanışın ve Rönesans'ın ışığının yanmasının arkasında İslam medeniyetinin göz ardı edilemez bir katkısı bulunmaktadır (Musevi Lari, 2001: 218). Bu yüzden genellikle hâkim bir görüş haline getirilmiş ve Avrupalı olmayanlara da büyük ölçüde kabul ettirilmiş olan Avrupamerkezci yaklaşımın doğruyu yansıtmadığı söylenebilir. Medeniyetin tek yaratıcısının Batı olduğu yönündeki Avrupamerkezi yaklaşımın, dünyayı kontrol veya sömürü altında tutmaya dönük bir gayretin ve mağruriyetin haricinde tarihi gerçeklerden yoksun olduğu bilinen bir durumdur. Batı'nın kendi medeniyetini dayandığı “Yunan mucizesi” orijinal hali ile Batı'yı aydınlığa çıkaramamıştır. Ancak Yunan düşüncesine İslam gusül aldırdıktan sonra Batı'nın Rönesans'ı başlayabilmiştir (Meriç, 2001: 9-17).

Kilisenin mülkiyeti ele geçirmesi, dünya nimetlerini insana veya inanana yasaklaması, oldukça zenginleşen ve zenginliğini kötüye kullanan kiliseye karşı bağlılığı zayıflatmıştır. Özellikle Haçlı Seferleri sürecinde Müslümanlarla kurulan temas, Katolik inancının sorgulanmasına yol açmıştır. İslam filozoflarının aracılığı ile öğrenilen Yunan felsefesi 13. yüzyıl din adamları üzerinde etkili olmuştur. Dinin veya Tanrı'nın imanla birlikte akıl ile de algılanabileceği konuşulmaya başlanmıştır. Aristo etkisinin büyük olduğu bu yorumlara göre, insan aklı önemlidir. İnsan iradesi ile özgür seçim yapabilir. Böylece Katolik kilisesinin kaderci anlayışına yeni yaklaşımlar getirilmeye başlanmış ve bu durum aynı zamanda Rönesans'ın da habercisi olmuştur (Koray, 2005: 36-37). Meşşa-i (Aristocu) İslam felsefesinin Batı düşüncesinin dönüşümünde ve Batı'nın evren tasavvurunda oldukça derin etkisi olmuştur. Ayrıca belirtmek gerekir ki, ilk rasyonel düşüncenin Batı'dan asırlarca önce, 8. yüzyılda Vasil B. Ata tarafından kurulan İslam kelam mezhebi Mu'tezile ile İslam dünyasında zemin bulduğu ve buradan da dolaylı yollarla Batı'ya taşınmış olabileceği göz ardı edilmemelidir. Müslüman bilim insanları Yunan geleneğinden tamamen kopmadan, bilginin nasıl gelişmesi gerektiğini ortaya koyan yeni bir inkılâpçı düşünceyi geliştirerek onu yeniden formüle etmişlerdir. Bu düşüncenin bugün hala bilimin yapılış şeklinde hatırı sayılır bir ağırlığı olduğu söylenebilir (Bloom ve Blair, 2002: 131).

Batılılar, Rönesans'la başlayan ve Aydınlanma ile zirve yapan modern Batı medeniyetinin tagallübünden sonra, kendilerini Greko-Romen medeniyetinin kesinkes mirasçıları ve devam ettiricileri olarak görmeye ve geri kalan her şeyi sistematik olarak bilmezlikten gelmeye veya bilerek reddetmeye başlamışlardır. Greko-Romen medeniyeti sanki sadece kendi küllerinden doğmuş gibi, diğer medeniyetlerin katkısını görmezlikten gelmek bir alışkanlık haline getirilmiştir. Batı'nın bu tavrı, yine Batılılar tarafından klasik önyargı olarak görülmüştür (Guenon. 1991: 27). Öyle ki Pascal'a göre, medeniyet anlamında insanlık Yunanlılarla başlar, Romalılarla devam eder; sonra Orta Çağ'a tekabül eden dönemde varlığında bir kopma meydana gelir. Pascal, bunu bir uyku dönemi olarak görür. Sonra Rönesans ve arkası gelir. Böylece Avrupalı milletlerin yekûnunu teşkil eden insanlığın

uyanışı başlar. Son derece dar bir zihniyetin ürünü olan bu bakış açısını, hem kör, hem de nankör bir yanılğı olarak değerlendirmek abartılı olmayacaktır (Guenon. 1991: 28). Medeniyet olarak bu enaniyet öyle bir hal almıştır ki, insanlığın, modernliğin, doğrunun ve bilimsel meşruluğun tek kaynağı olarak Modernlik veya Batı medeniyeti pervasızca bütün insanlığa hem sunulacak, hem de onlara göre insanlık merdivenin alt basamağında kalmış Batı medeniyeti dışındaki diğer toplumları sömürmenin meşrulaştırıcı aracı olarak kullanılacaktır.

Ancak Müslümanların alıp tekrar yorumlayarak Batı'ya aktardığı Antik Yunan felsefesinin, köken olarak özellikle eski Mısır'a çok şey borçludur olduğu ve M.S. 500 ile 1800 tarihleri arasında Batı'dan daha gelişmiş olan Doğu'nun, modern Batı medeniyetinin yükselişini mümkün kılan en önemli etken olduğu bugün daha yoğun olarak tartışılmaktadır (Bkz. Bernal, 1991). Batı'nın yükselişi, Doğu'nun yardımı veya katkıları olmaksızın gerçekleşmesi hiç de kolay değildi. Avrupa merkezci bir yaklaşımla, Batı medeniyetinin yükselişinde Doğu'nun katkılarının ihmal edilmesi, hem Batı medeniyetinin yükselişi konusunda bilinçli çarpıtılmış görüşlerden, hem de oryantalist anlayışın Doğu'yu dünya tarihinin pasif bir nesnesi veya taşralı bir takipçisi olarak göstermesi ve bu konuda Doğu'yu da ikna etmesinden kaynaklanmaktadır (Hobson, 2008: 5). Özellikle 1700 ile 1800 yılları arasında Avrupalı zihinler, Doğu'dan aldıkları ve sömürdükleriyle, dünyayı iki karşı kampa ayırmaya başlamışlardır. Batı ve Doğu (veya Batı ve Geri kalanlar) şeklinde bu yeni kavramlaştırmaya göre Batı, Doğu'da üstün görülmüştür (Hobson, 2008: 7). Bu durum zamanla öyle bir hal almıştır ki, burada listesi verilmeyecek kadar uzun olan modern dünyanın doğuşu ile ilgili kitapların geneline yakınında, Batı genellikle asıl medeniyet olarak gösterilirken, diğer dünyanın katkıları ise, önemsiz ayrıntılar olarak sunulmaktadır (Du Bois, 1946: 148). Bu gerçeklerden uzak çarpık anlayışa, çoğunlukla Doğu'lu yazarlar da dâhildir. Esasında Batı veya Batı burjuvazisi, diğer dünya milletlerini sömürüyü haklı göstermek için, kendi görüntüsünden Avrupamerkezli bir dünya fotoğrafını bilinçli bir şekilde yaratmaktadır. Birbirlerine ters görünseler de dünya tarihini neredeyse tamamen Batı'nın tarihi ile açıklamaya kalkan Marksizm (Bkz. Marx ve Engels, 2014: 41-56) ve Batı medeniyetini yükselişini veya kapitalizmin ve rasyonel düşüncenin doğuşunu diğer dünya milletlerinin inancında olmayan Batı'nın eşsiz inancına bağlayan Weber, temelde aynı şeyi söylemişlerdir (Bkz. Weber, 2013). Bu her iki görüş de, Batı'da oryantal despotizmin olmayışı ve Avrupa'yı yaratan sebeplerin Batı'nın özünde saklı olduğu konusunda hemfikirdir. Birbirlerine zıt gözüken bu yaklaşım tarzları, gerçekte Avrupamerkezci anlayışın birer yansımaları olarak, oryantalist düşüncenin ortaya konmuş farklı şekilleridir.

Modern Avrupa medeniyetinin tarihinde önemli bir yer teşkil eden 1498 yılında *Vasco da Gama*'nın Ümit Burnu'nu geçerek Hindistan kıyılarına ulaşması, adeta bir mit haline getirilmiştir. Ancak *Vasco da Gama*'dan yirmi veya elli yıl öncesinde Müslüman denizci *Ahmet İbn Macid* Ümit Burnu'nu dolaşmış, Batı Afrika kıyılarına gitmiş ve Cebelitarık Boğazı'ndan Akdeniz'e girmiştir. Daha da ötesi, Sasanilerin ilk bin yılın başlarında Hindistan'a ve Çin'e deniz yolculukları yaptıkları bilinmektedir. Daha sonra Müslüman Etiyoplalılar da bu seferleri gerçekleştirmişlerdir. Java yerlileri, Hintliler ve Çinliler *Vasco da Gama*'dan on yıllar önce ümit Burnu'nu dolaşmışlardır. Öte yandan *Vasco da Gama*'nın rehberinin Guceratlı bir Müslüman olduğu da unutulmamalıdır. Bunlarla birlikte, *da Gama*'nın kullandığı bütün gemicilik ve denizcilik teknolojileri ile yöntemlerinin Çin ve Müslüman orta Asya'da bulunmuş (sonradan geliştirilmiş) gerçeği de gözden kaçırılmamalıdır. Bütün bunlar daha sonra Avrupalılar tarafından içselleştirilmiş ve İslami köprü üzerinden küresel ekonomiye yayılmıştır. Top ile barutun da Çin'den geldiği bilgisi bunların üzerine eklendiğinde, Portekizlilerin veya Batılıların o dönem için övünecekleri kendilerine ait çok şeylerinin olmadığı anlaşılmaktadır (Hobson, 2008: 21). Doğu'nun güçlü olduğu zamanlarda Doğu'nun Batı'ya karşı aynı emperyal faaliyetlerini niçin yapmadığı sorusunun cevabı, emperyal kültürün Batılılarda olduğu şekliyle Doğu milletlerinde olmaması ve 18. yüzyıla kadar Batı'da Doğulu insanı cezp edecek pek bir şeyin bulunmamasıdır.

Avrupamerkezci bakış açısının aksine, Doğulu kaynakların Batı'daki temel dönüm noktalarının her birinde önemli etkilere sahip olduğudur. M.S. 600'lerden itibaren Avrupa'da yaşanan

tarım devrimini gerçekleştiren temel teknolojilerin pek çoğunun Doğu'dan geldiği anlaşılmaktadır (Hobson, 2008: 21). 1000 yılından sonra Batı'daki Rönesans ve bilimsel devrim gibi çeşitli ticari, üretime ait, askeri ve denizcilik devrimini harekete geçiren temel teknolojiler ve kurumlar ilk önce Doğu'da geliştirilmiş ve daha sonra Avrupalılar tarafından içselleştirilmiştir. 1700'ler sonrasında İngiliz tarım ve sanayi devrimine ivme sağlayan teknolojilerin ve teknolojik fikirlerin pek çoğu Çin kaynaklıdır. Üstelik Çin'e ait fikirler Avrupa Aydınlanmasının başlamasında oldukça etkili olmuştur (Hobson, 2008: 22). İpek ve Baharat yolları başta olmak üzere kadim ticaret, İslam'ın Avrupa'ya yayılması ve daha sonradan Batı emperyalizminin Doğu'lu kaynakları (toprak, işgücü ve pazar) ele geçirmesi, Batı'nın yükselmesinde Doğu'nun etkisi olarak sıralanabilir. Sanayi devrimi 18. yüzyılda İngiltere'de birden başlamamıştır. Bu bir sürecin sonucudur. Bu süreçte daha küçük, çok daha az İngiliz, daha fazla doğulu ve son derece yavaş dünyaya ait tarihi bir birikimin mevcut (Jones, 1988: 26-27) olduğu söylenebilir.

Ortaçağ'ın ilk dönemlerinde Avrupalıların kendilerini özellikle İslam karşısında olumsuz olarak konumlandırımları, onları başta Haçlı Seferleri olmak üzere çeşitli arayışlara yönlendirmiştir. Haçlı Seferleri sebebiyle Doğu mallarına artan talep, İtalya aracılığıyla Avrupa'ya yayılmıştır (Abu-Lughod, 1989: 35-38). Ancak belli bir sermaye birikimi ve silah gücüne kavuştuktan sonra, daha önce hayranı oldukları Doğu'yu emperyalizmle medenileştireceklerine inanmışlardır. Yapılan pek çok şey Avrupalı elitlerin bu düşüncesini yalanlıyorsa da, bu emperyal faaliyetler karşılığında pek çok Avrupalı olmayan kaynağın ele geçirilmesi de, büyük İngiliz sanayi devriminin oluşmasına zemin hazırlamıştır. Batı, ancak 1800'lerden itibaren milli üretim verileri itibarıyla Doğu'nun önüne geçmeyi başarabilmiştir. Bugün de Batı, kendisinden olmayan her yere, demokrasi ve özgürlük götürme adına daha sinsi ama daha derinden emperyal faaliyetlerine devam etmektedir.

Çin'in bugünkü ABD ve Batı Avrupa'nın konumunda ve Avrupa'nın da bugünkü Fas konumunda olduğunu söylemek abartılı değildir. Avrupa'nın 18. yüzyıl öncesi ilkel ve yetersiz tarımı ile Çin'in M.Ö. 4. yüzyıl sonrasındaki ileri tarımını kıyaslamak abesle iştigaldir (Temple, 1999: 20). Ortaçağ'ın enerji kullanımının gelişiminde önemli bir yeri olan su değirmenlerinin Ortadoğu kökenli olduğu (Pacey, 1991: 43), tekstil ile ilgili Doğu'ya ait pek çok teknolojik araç-gereç ve bilginin İspanya'daki Müslümanlardan, önce İtalya'ya oradan da Avrupa'ya yayıldığı (Khun, 1998: 419-433), Ortaçağ Avrupa'sının en önemli sanayi gelişmelerinden biri olan ve ilk kez Çin'de icat edilmiş olan kâğıt imalat sanayinin ilk olarak 1150'de İslam etkisi altındaki İspanya'dan Avrupa'ya yayıldığı (Hobson, 2008: 29), yine Çin ve Türkistan'da kullanımı geliştirilen demir üretiminin Anadolu üzerinden Avrupa'ya yayıldığı (Braudel, 1992: 376) gibi daha pek çok bilgidен söz edilebilir. Ancak bu çalışmanın amacı ve kapsamı açısından bu kadarının Batı Rönesans'ının arkasında Doğu'nun etkisinin büyük olduğunu göstermesi açısından yeterli olduğu düşünülmektedir. Avrupa'nın bugün geldiği nokta takdire şayandır. Zaten bu yüzden iki asırdır Doğu Batı'yı izlemektedir. Ancak burada itiraz edilen, Avrupa'nın gelişimini kendi kendine yarattığını öne süren Avrupamerkezci görüşün aksine, pek çok teknolojik yeniliğin Avrupa dışında meydana geldiği ve Oryantal küreselleşme yoluyla dünyaya yayıldığı gerçeğini vurgulamaktır.

Aynı şekilde düşüncede olduğu gibi matematikte özellikle de geometride ilk gelişmelerin ilk önce Mezopotamya ve Mısır'da başladığı ve daha sonra Yunanlılar tarafından alındığı inkâr edilemez bir gerçekliktir (Goody, 1996: 234). Benzer biçimde bugün hala Batı medeniyetinde izleri ve etkileri oldukça belirgin olan Yunan ve Roma mitolojilerinin ilk önce Mezopotamya'da başladığı, oradan Anadolu'ya (Hititler) geçtiği, Anadolu'dan pek az değişikliklerle Yunanlıların aldığı mitolojinin daha sonra Roma'ya geçtiği de tarihi bir gerçekliktir. Mitolojinin Mezopotamya'dan Roma'ya yolculuğu sırasında bahse söz konusu en belirgin değişiklik ise, her adımında seküler izlerin daha çok öne çıkmış olmasıdır. Buradan hareketle ve Cemil Meriç'in söylemiyle Yunan mucizesinin abartılmış bir söylemden ibaret olduğu ve Yunan'ın sadece Hind'in, Asya'nın, Mısır'ın çok iyi propaganda bilen haramzade bir mirasçısı olarak, aldıklarını mecz edip süzerek gelecek asırlara nakletme görevini üstlendiğini (1997: 25) söylemek yerinde bir tespit olmaktadır. Aydınlanmanın önemli fikir

babalarından Voltaire'in, "eğer ki bir filozof, dünya üzerinde olup biteni anlamak istiyorsa önce bütün sanatların değil, Batı'nın her şeyi borçlu olduğu Doğu'ya dönmelidir yüzünü" (Hobson, 2008: 29) açık ve öz değerlendirmesiyle bu konu özetlenmiş olmaktadır.

5. Modernliğin Eleştirisi

Modernleşme veya Batılılaşma, asırlar öncesinden başlayarak bugün de bütün dünyanın bir sorunudur (Güngör, 1990: 87). Modern Batı medeniyetinin düşünce, bilim, teknoloji, sosyal, siyasal ve kültürel pek çok alanlarda insanlığa sunduğu refah ve gelişme imkânlarını inkâr etmek mümkün değildir. Ayrıca modernliğin getirdiği üretim, teknolojik araç, kaynak, servet ve daha birçok kolaylık veya konforu değersizleştirmek de mümkün değildir. Ancak bu göz kamaştırıcı ilerlemeye rağmen, Batı medeniyeti tereddütsüz bir taklidi veya bir nevi kutsallığı da hak etmemektedir. Çünkü söz konusu medeniyet, pek çok eksikliği, olumsuzluğu ve zaafırları içinde barındırmaktadır. Teknolojik gelişmelerin sonuçları insan hayatına hızlı bir şekilde girmeye başlamışsa da, öte yandan ruhi ve insani değerler bir kenara bırakılarak makinenin kölelik zinciri insanlığın boynuna geçmiştir. Bilim, insan hayatına belli bir düzen ve refah getirmekle birlikte, gerçek anlamda huzuru getirme potansiyelinden uzaktır. Kitlesel imha silahları, sömürü, adaletsizlikler veya menfaat uğruna cinayetler modern Batı medeniyetinin insanlığa armağanıdır. Medeni dünyada büyük ölçüde çıkar ve menfaatin emrinde olan akıl, maddi irtibatların dışına çıkamamaktadır. Bu durum pek çok insani hasleti manasız hale getirmektedir (Musevi Lari, 2001: 27-29). Bilim tartışmasız önemlidir; ancak onun her şeyin ölçüsü kabul ederek kutsallaştırılması ve bunun evrensel gerçeklik olarak da insanlığa dayatılması, bilimi, onun yıktığı veya yıkmaya çalıştığı bütün değerlerin yerine ikame edilmeye çalışılan bir ideoloji (din) haline getirmiştir. Bilim tereddütsüz bir saygıyı hak etmekle birlikte, her durumda başvurulacak bir merci değildir. Çünkü bilim, bilim insanların yaptığı veya onların bilim dediği şeydir. Çok sevdiği eşini veya evladını kaybeden acılı bir insana, aslında onun üzülmemesi gerektiğini bilimsel yönden açıklamaya çalışmak hem faydasız, hem de abesle iştigaldir.

Modernlik fikri, toplumun merkezindeki Tanrı'nın yerine bilimi koyarak, dini inançlara, en iyi ihtimalle, ancak özel yaşam dâhilinde yer bırakmak istemektedir. Bu insanın varlığını borçlu olduğu ulûhiyet fikrinden akılcı topluma geçmesidir. Ancak akılcı toplumda akıl sadece bilimsel ve teknik etkinliği yönetmekle kalmamakta, aynı zamanda insanların ve nesnelerin yönetimini de elinde tutmaktadır (Tourainne, 2007: 23-24). Modernite ile ortaya çıkan akılcı hayat, bilimsel açıdan kanıtlanmamış olan hiçbir kazanımı kabul etmemektedir. Bilimsel yönden bir kanıtlanmaya dayanmayan her türlü inancı, toplumsal ve siyasal teşkilatlanma biçimlerini sil baştan (tabula rasa) yapar (Tourainne, 2007: 25). Modern hayat anlayışında okullarda altı çizilerek öğretilen, insanın bir kul ve Tanrı'ya bağlı olmadığı; onun sadece doğal yasalara tabii olduğudur. Aydınlanma felsefesinin özgürleşmeye çağrı adı altında geliştirdiği modernlik anlayışında, geleneğe ve ilahi olana bir reddiye bulunmaktadır. Ancak modernliğin kendi yarattığı daha aşağı kutsallarına insanı köle etmiş olması bir tenakuzdur. Modernlikle aklın özdeşleştirilmesi, aklın sahibi insanı ilahlaştırırken, bu ilahlara yine akıl sahiplerinden kullar yaratmıştır. Genel olarak kapitalizm, doğal ahlak ve tabula rasa (sil baştan) fikrinden oluşan modernliğin tek ve en uygun hayat tarzı olarak dayatılması, insanlığa ait bütün değerleri hiçeştirmesinin yanında, varlık sebebi olarak gördüğü özgürlüğü de rafa kaldırmıştır. Savaşın sanayileştiği, dengesiz küresel düzende bütün dünyanın süper güçler tarafından askeri disiplinle yönetilmek istendiği ve toplumsal yaşamın bütün veçhelerinin gözetim altına alındığı modern hayatın eskisinden daha özgür ve huzurlu olduğu söylenemez. Bununla birlikte modern anlayışın bir sonucu ama hesap edemediği durum olarak artık insanlar, kendilerini ister modernizm adına olsun, ister süper güçlerin talebi adına olsun dışarıdan şekillendirmeleri veya doğrular olarak dayatılanları reddetmektedirler. Bir özne olarak kendini ortaya koyan insan, herkesin doğrusuna saygı duymak istemekle birlikte kendisini kurumlara veya devlete emanet etmemektedir. Bugünün bireyleri, devlet ne yaparsa doğrudur, yaklaşımını artık kabul etmemektedir. Meşruiyet, iyiyle kötünün tanımları artık, laik olsunlar dini olsunlar, kurumlardan ve devletten gelmemektedir (Bkz. Tourainne, 2008). Onlarla birlikte özne olarak insan da, iyi ve kötünün belirlenmesinde bir paydaş olmak istemektedir.

Bu da devletler eliyle Batı'nın bütün dünyayı şekillendirmesini veya sömürmesini gittikçe daha zora sokarken, modern dayatmaların dışında başka türlü düşünebilme imkânlarını ve yerel değerlerin tekrar keşfini sağlamaktadır.

İnsani olandan ve değerden yoksun teknoloji ve sanayideki kalkınma ve ilerleme, büyük sermayeleri, holdinglere, çokuluslu şirketlere, karteile teslim ederek özellikle Batı'da mutlu azınlıkları meydana getirmiş; ancak buna karşılık dünyanın pek çok yerinde, maddi-manevi bütün kıymetleri de sömürülmüş olan, milyonlarca insanın günlük ihtiyaçlarını karşılayamaz duruma düşürmüştür. Üstelik bu adaletsizlik müreffeh veya kapitalist modern Batı yönetimlerini çok da rahatsız etmemektedir. Modern Batı orijinli veya onların emrinde az sayıdaki bir takım kimselerin, dünyanın çeşitli noktalarını sömürüp yağmalayarak elde ettiği büyük servetler, gerçekte milyonlarca insanın aç kalmasının güçlü silahları konumundadır. Dünyada gıda fiyatlarını yükseltmek ve tekel konumunu devam ettirmek için, bazı kapitalist modern Batı kuruluşlarının milyonlarca ton gıdayı imha etmesi veya çürütmesi, modernitenin dünyaya sunduğu ruhsuz ahlak anlayışının bir sonucudur (Musevi Lari, 2001: 107). Modern Batı ülkeleri, ahlak ve insani seciye bakımından fakir ve geri kalmış ülkelerden çok daha geri kalmış durumdadırlar. En azından fakir ve geri kalmış toplumlar, bugünün dünyasındaki kan, sömürü ve gözyaşından en az sorumlu olanlar veya hiç sorumlu olmayanlardır.

Batı ile Doğu arasında bir kültürel farklılığın var olduğu inkâr edilemez. Bugün bu farklılıklar genellikle kapitalizmin gelişmesine bağlanmaktadır. Ancak Batı'da kapitalizmden önce aklın ve bilimin öncelik kazandığı belirtilmelidir. Ayrıca Batı ile Doğu arasında bugün de var olan dünyayı anlamlandırma farklılığı, Batı'nın üstünlüğü ve Doğu'nun geriliği şeklinde ele almak hem haksız, hem de eksik bir değerlendirme olmaktadır. Bahsi geçen her iki medeniyetin üstünlükleri ve zaafı olduğu belirmek gerekmektedir. Dünyanın keşfi ve ele geçirilmesi, tabiatın kıyımında görüldüğü gibi dünyanın sonunu da getirebilir. Aynı şekilde insanın önem ve değer kazanması, evrendeki bütünlüğü gözden kaçırmaya ve yalnızlığına sebep olabilir. Pozitif bilimin ve aklın öne çıkarılması, insanın araçsal bir akla indirgenmesi ve mutsuzluğu anlamına gelebilir. Buna benzer örnekleri çoğaltmak mümkündür. Ancak özet olarak şu denebilir ki, modernleşmenin olumlu yanları kadar olumsuz yanlarından da söz edilebilir. Bu bakımdan, Doğu-Batı farklılığı sadece Doğu adına yarattığı maddi sonuçlarıyla değil, bu farklılığın gerisindeki hayat felsefesi ve kültürel özellikleri de hesaba katıldığında, Doğu'nun da Batı'ya insana ve hayata dönük pek çok değer sunabileceği gözden kaçırılmamalıdır. İnsanlığın büyük çoğunluğunun mutlu olmadığı bugünün dünyasını daha yaşanılır bir hale getirmenin yolunun bir kez daha Doğu-Batı sentezinden geçiyor olabileceğini de düşünmek gerekmektedir (Koray: 2005: 40).

Modern Batı'nın 20. yüzyıl bilim anlayışında, bilimsel bilgi bağımsızdır ve her şeyin ölçütü olarak onun üstünde hiçbir şey yoktur. Böyle olunca da özü itibarıyla akıl dışı değil ama akıl üstü olan metafizik bilgi akli veya bilimsel bilgi adına reddedilmiştir. Ancak bu bir zihni gerileme olarak da değerlendirilebilir. Metafizik, dolaylı ve dolaysız her şeyin zaruri olarak bağımlı olduğu külli ilkelerin bilgisidir. Metafiziğin olmadığı yerde, hangi türden olursa olsun, mevcut her çeşit bilgi, ilkedan ve hakikatten mahrumdur. Böyle olması pozitif bilim veya bilgiye hükmi anlamın dışında fiilen kısmi bir bağımsızlık sağlıyorsa da, kapsam ve derinlik bakımından çok şey kaybettirmektedir (Guenon, 1991: 48). Bu yüzden kuru ve satıh olan modern Batı bilimi, daha çok yine Batılılar tarafından yirminci yüzyılın ikinci yarısından sonra yoğun olarak eleştirilerek yeni yaklaşımlar ortaya konmaya çalışılmıştır. Aydınlanma ile birlikte Batılıların iman ettiği ve itibarına itirazı kabul etmedikleri bilimsel bilgi, bugün itibarıyla tahtındaki mağrur duruşunu kaybetmiş gibi görünmektedir. Çünkü insan aklının ürünü olan bilimi, bilimcilik seviyesine terfi ettiren Batı, zamanla ya doğrudan ya da dolaylı olarak akli ve onun sahibi insanı ilahlaştırarak anlam krizine girmeye başlamıştır.

Aydınlanmanın sonucunda şekillenmeye başlayan modern anlayışta, mutluluk dâhil hiçbir şey zaten varlığı da şüpheli olan öbür dünyaya bırakılmamalıydı. Artık modern Batı, nurdan halelere veya semavi korolara elveda ediyordu. Mutluluk ancak bu dünyada bulunabilirdi. İnsan mutlu olmak için

ümidini geleceğe bırakmamalıdır. Ümitleri geleceğe bırakmak akıl dışılıktır. O halde tamamen beşeri, insana göre, metafizik vaatlerden soyutlanmış mevcut zaman içerisinde bilim ve aklın çerçevesinde insanı mutluluğa erdirmek gerekiyordu. Akıl ve bilim ışığında modern Batı'nın insana bu dünyada cenneti vaat eden yeni ahlak anlayışı bu çerçevede şekillenmiş oldu (Hazard, 1999: 311). Ancak insanı ontolojik anlamda tam olarak tarif edemeyen modern yaşam, modern öncesi insanlardan daha tutarlı bir hayatı bireye ve topluma sunamamıştır (Berger vd., 2000: 91).

Bütün bunlar doğrultusunda modernizmin esasında anti-hümanist bir anlayış olduğu da söylenebilir. Çünkü insan fikrinin, Tanrı fikrini gerekli kılan bir kendiliğindenlik ruh fikrine bağlı olduğunu bilir. Her tür vahiy ve ahlaki ilkenin reddi, toplum veya toplumsal yararlılık fikri tarafından doldurulacak olan bir boşluk yaratmaktadır. Bu yüzden modernizmde insan yalnızca yurttaşdır. Dayanışmayı ortaya çıkaran Tanrı inancı ve sevgisi yerine, metafizik bağlarından koparılmış vicdan ile yasalara saygıya dönüşür. Hukukçular ve idareciler peygamberlerin yerini alır (Tourainne, 2007: 46). Evreni ve insanı anlamak için insan aklı kendi kendine yeter; aşkın bir dış varlığa gerek yoktur. Böylece, akleden, konuşan, alet yapan ve yurttaş olan insan, et ve kemikten ibaret sadece beşeri yönü olan bir varlığa dönüşür.

Tamamen maddi yönde gelişen tek medeniyet, Batı medeniyetidir. Ancak bu onun hem üstünlüğü, hem de engeli olmuştur. Esasında maddi ilerlemenin mevcudiyeti olumsuz bir durum değildir. Olumsuz olan maddi ilerlemeye yüklenen aşırı değer ve maddi ilerleme ile paralel olarak ahlaki ilerlemenin ıskalanmış olmasıdır. Modern olarak nitelenen Batı'nın diğer dünyayı sömürmesi ve yine bu amaca dönük ama kendi insanının da canına mal olan iki paylaşım savaşı ve bu savaşlarda 45 milyona yakın insanın hayatını kaybetmesi (I. ve II. Dünya Savaşları) maddi yönden ilerleyen modern düşüncenin ahlaki yönden aynı başarıyı sağlayamadığını göstermektedir. Modern dünya, çeşitli sistemler arasındaki münasebetleri tam anlamıyla alt üst etmiştir. Çünkü zihni sahanın daraltılması (daha da ötesi saf zihnilikğin ortadan kaldırılmış olması), maddi ve hissi sahanın abartılması gibi benzer yaklaşımlar, Batı medeniyetini diğer medeniyetlere karşı ve bazen de kendisine karşı normal dışı veya canavarca pek çok davranışın içine sokmuştur (Guenon, 1991: 36). II. Paylaşım Savaşı'nın sonlarına doğru (1945) ABD'nin Japonya'nın Hiroşima ve Nagazaki şehirlerine attığı atom bombaları ile yüz bini aşkın insanın anında öldürülmesi ve 20 yüzyılın sonlarına doğru sırf Müslüman oldukları için Avrupa'nın göbeğinde Boşnak katliamına göz yumulması gibi listenin daha çok uzatılabileceği insanlık dışı olaylar, aklın ve bilimin öncülüğünde gelişmiş, ama insani değerlerden arındırılmış modern Batı medeniyetinin marifetleridir. Zaten buna benzer olaylar insanlık tarihinin her döneminde yaşanmıştır, şeklinde bir eleştiri yapılacaksa, o zaman modern Batı'nın yeni hayat anlayışının neredeyse tapılacak kadar değerli olmadığını da kabul etmek gerekmektedir.

Modern Batı'nın ahlaki, menfaatleri olmuştur. Bütün dünyayı fethederek sömürgeleştirme çabalarının altında da bu bulunmaktadır. Modern Batı'nın bu yeni ahlakına göre, bütün dünya hürriyet ve medeniyet adına kendilerini taklit etmelidir. Modern Batı'nın kendisine olan bu hayranlığına, diğer dünya milletlerinin de itibar gösterdiğine tereddütsüz bir imanları bulunmaktadır. Hâlbuki insanlığın ortak mülkiyeti olan bilimin haricinde, diğer dünya milletlerinin Batı'ya karşı itaatkâr tavrı, yıllarca süren kanlı sömürünün, kullanılan kaba kuvvetin sindirilmiş suskunluğudur (Guenon, 1991: 37). Modern Batı'nın bilimin kendisinden öte, bilimcilik yapması ve beş duyunun dışında kalan dünyayı reddetmesinden öte asıl sıkıntılı yanı, kendilerinden olmayanların bu yeteneklere sahip olduklarını ve bu yeteneklerini kullanabileceklerini kabul etmeyiştir. Modern Batı'nın diğer dünyayı rahat bıraktığı veya bırakmak zorunda olduğu ilk andan itibaren, durumun, değerlendirdiklerinden çok farklı olduğunu görme ihtimallerin yüksek olduğunu belirtmek gerekmektedir.

Modern Batı medeniyeti, madde bilgisinin artması ve maddi refah seviyesinin yükselmesiyle, organik hayatın kurallarını, böyle olmayana da uygulamasıyla, bedenden ayrı, başlı başına ve ona benzemeyen bir ruhun varlığını da inkâr etmeye başlamıştır (Esed, 1965: 27). Böylece insan, ruhi ve manevi yönünün inkâr edilmesiyle ulvi bir makamdan basit bir canlı madde seviyesine düşürülmüştür.

Metafizik mutlak gücü kabul etmeyen modern Batı anlayışı, milli, sosyal ve iktisadi gereklerden başka hiçbir şeye uymayı veya inanmayı lüzumlu görmemiştir. Onun gerçek mabudu, ruhani çeşitten olmayıp, maddi refahtan ibarettir. Batı'nın çağdaş düşüncesi, kendisini ifade gücünü kuvvete yönelmekten almaktadır. Bu materyalist ve her şeyi güçle elde etme üzerine kurulu anlayış, çağdaş Batı'ya eski Roma'dan, onun bedeninin zevklerini ifrat derecinde öncelemesinden ve bu uğurda kan dökmeyi meşru görmesinden miras kalmıştır. Esasında geçmişten bugüne Batı medeniyeti, dış kabuğunun Hristiyanlık ve çağdaş değerlerle cilalandığı; ancak özünün putperest Roma medeniyetinin temeli üzerine kurulduğu ikiye bölünmüş bir medeniyettir (Esed, 1965: 28-32). Materyalist, putperest ve kuvvete inanan modern Batı'nın, kravat ve modern fötr şapkası çıkarıldığında, kan görmekten sarhoş olan eski Roma arenalarındaki manzarası alttan görünecektir. Batı akıldır; ama irfandan yoksundur. Bugünün dünyasında bulunan kan, sömürü ve gözyaşı büyük ölçüde irfandan yoksun olan Batı'nın aklının mirasıdır.

Modernlikten veya modern ideolojiden bugüne kalanlar: bir eleştiri, bir yıkım ve bir de büyü bozumundan ibarettir. Bir de bunlara yeni bir dünyanın oluşturulmasından çok, aklın yolunda birikmiş olan engelleri yıkmaya iradesi ve bu yıkımın verdiği hafiflikle hiçleşme eklenebilir (Tourainne, 2007: 47). Modernliğin 18. asırda ortaya çıkardığı profan hayat, 19. asırda paranın hâkimiyetine dönüşmüştür. Fakir ve geniş halk kitleleri, kilise avlusundan fabrikaya geçerek proletarya olmuştur (Meriç, 1997: 77-78). İnsanlığı kendi kafesine hapseden modern paradigmanın, diğer bütün paradigmlar gibi, ebedi olmadığı post-modern anlayışın ortaya çıkmasıyla görülmeye başlanmıştır. Daha doğrusu çıkmaza giren modernite, post-modernite adı altında bir üst modernite olarak kafesinden gedikler açarak varlığını sürdürmek istemektedir. Aklın tek rehberliği ve özgürlük adına yola çıkmış olan modernite, eleştiriden yoksun, aklın dogmaları altında makyajlı ama ruhsuz, heyecansız ve efsunsuz kalmıştır. Modern insan, Tanrı'ya teslimiyet ve geleneklere hürmetten daha çok, kendi yarattığı ürünlerin tutsağı olmuştur. Ancak burada modernliğin eleştirisi adına yapılanları, akıl dışılığı, daha doğmadan insanı günahkâr kabul eden Hristiyan geleneğini veya buna benzer anlayışları olumlamak olarak anlaşılmamalıdır. Burada yapılan insanın hem maddi, hem de manevi yönünün olduğu, onun mutluluğu ve canavarlaşmayan bir dünya için iki yönünün de beslenmesi gerektiğidir. Ayrıca belirtilmelidir ki, dinin veya kutsalın geri dönüşünün, dini yönetimleri tekrar etkin kılacağı düşüncesi veya endişesi, insanlığın gelmiş olduğu nokta itibarıyla gerçekçi görülmemektedir.

Sonuç ve Değerlendirme

Tarım hayatının başlaması ile medeniyetin ortaya çıkışı arasında bir bağlantı kurulduğunda, Avrupa'da medeniyetin başlamasının birçok medeniyetten çok sonra gerçekleştiği söylenebilir. Avrupalıların köken olarak kendilerini Ortadoğu medeniyetlerinden etkilenen antik Yunan'a ve arkasından da Roma İmparatorluğuna bağlamaları da bu gerçeğin örtülü kabulüdür. Kavimler Göçü ile siyasi birliği dağılan Avrupa'nın derebeyliklerin ve Katolik kilisesinin inisiyatifine kalması, Avrupa için yüzyıllar sürecek olan karanlık Ortaçağın başlamasına sebep olmuştur. Ezilen çoğunluğun arayışı ve Doğu'nun etkisi, diğer medeniyetlerden gecikmeli ve geri olarak ortaya çıkan Batı Medeniyetinde bir ivmenin başlamasına neden olmuştur. Böylece diğer medeniyetlerin yoğun etkisi ve Batı'nın kendi iç dinamiklerinden kaynaklı olarak Rönesans, Reform ve Aydınlanmaya giden Batı modernleşmesi ortaya çıkmıştır. Katolik kilisesinin dogmalarına ve baskılarına karşı mücadelelerin sonucunda yeni bir hayat anlayışı olarak ortaya çıkan modernleşme, her alanda akılcı, bilimsel, hesaplanabilir ve denetlenebilir seküler bir yaşam tarzı olarak tezahür etmiştir. Tanrı'nın gücü ile insan, dini öğretilerle tabiatın yasaları yer değiştirmiştir. Aydınlanma ile birlikte, insan ve dünya yeniden tanımlanmıştır. Kendi aklını ve onun bir yansıması olarak bilimi tek rehber olarak kabul eden modern anlayış, bu haliyle yeni dogmayı başlatarak bir çelişkiyi de yaşamaya başlamıştır. 1789 Fransız İhtilâlinde sonra makbul ve gerçek tek hayat tarzı olarak modernleşme, evrensel bir özellik kazanmaya başlamış veya böyle olduğu diğer toplumlara dayatılmıştır. Batı, kendisi dışında ve öteki olarak gördüğü dünyayı sömürmenin meşrulaştırıcı bir aracı olarak modern hayatı ihraç etmiştir. Ancak hiçbir zaman gücü ve aydınlanmayı değil, Batı'ya lazım olan tüketim kültürünü modernlik olarak ihraç etmiştir.

18. yüzyıla kadar pek çok yönden Doğu'dan geri olan Avrupa, söz konusu yüzyıldan sonra Avrupamerkezci bir anlayışın içine girmiştir. Bu anlayışa göre, geçerli tek medeniyet Batı medeniyetidir ve bu medeniyet de Avrupa'nın kendi iç dinamiklerinin neticesidir. Hiç şüphesiz Batı'da, başta düşünce, bilim ve teknik olmak üzere pek çok alanda gerçekleşen gelişmelerde Avrupa'nın kendi iç dinamikleri etkili olmuştur. Ancak Avrupamerkezci yaklaşımların aksine, Rönesans'ı tetikleyen ve buna bağlı olarak sonraki yüzyıllarda ortaya çıkan gelişmelerde Doğu'nun inkâr edilemez derin bir etkisinin varlığı bir gerçekliktir. Avrupa'da pek çok alanda değişimi sağlayan düşünce, temel teknolojiler ve kurumlar daha önce Doğu'da geliştirilmişlerdir. Avrupalıların yaptığı çoğu kez bunları alarak içselleştirmekten ibaret olmuştur. Doğu'ya bakmadan hem dünü, hem bugünü ve hem de modern Batı medeniyetinin ortaya çıkışını anlamak kolay değildir.

Batı kendisini yenileyecek düşünce, alet ve teknolojik pek çok etkeni içselleştirerek alırken, çoğu kez bunlardaki manayı da boşaltmıştır. Daha ötesi medeniyetinde var olanının da ruhunu boşaltarak, hayatı sadece olgular âlemine indirgemıştır. Modernleşme olarak ortaya çıkan bu yeni insan ve evren anlayışı, içinde barındırdığı pek çok olumsuzluğu da meşrulaştırmaya çalışmaktadır. Bünyesinde yoğun tezatlar barındıran modernleşmenin, en bariz çelişkilerinden biri, aklın tek rehberliği ve özgürlüğü adına yola çıkmış olmasına rağmen, kendisine dönük eleştiriden yoksun, aklın dogmaları altında acı bir ironiyi yaşıyor olmasıdır. Bir yandan insana konforlu bir hayat imkânını sunan modern hayat, diğer yanda yine insanı yarattığı ürünlere tutsak etmesiyle bir başka çelişkiyi de barındırmaktadır. Akla oldukça yoğun vurgu yapılan modern hayatta, akıl, büyük ölçüde menfaatlerin emrinde insaftan yoksun kalmıştır. Aklın ve onun öncülüğünde bilimin tek rehber, beş duyunun kapsamına giren olgular âleminin tek gerçeklik sayıldığı modern anlayış, maddi irtibatların dışına çıkamadığından, onun tahakkümündeki bugünün dünyasında gözyaşı, adaletsizlik ve sömürü sıradanlaşmıştır. Yoğun eleştirilere karşı bazen isim, bazen kısmi yaklaşım değiştirerek varlığını sürdürmeye çalışan modernizm, söz söylenemez dogma özelliğini kaybetmeye başlamıştır. Modernizme karşı Post-modern veya post-pozitivist yaklaşımlar bu eleştirileri gerçekten yapmak için mi, yoksa yeni bir şekil ve söylemle manadan yoksun maddi ve ruhsuz modern hayatı devam ettirmek için mi yapılmaktadır, küresel sistem içerisinde bunun açık cevabı henüz tam olarak anlaşılmış değildir.

KAYNAKÇA

- Abu-Lughod, Janet L. (1989), *Before European Hegemony: The World System A.D. 1250-1350*, Oxford: Oxford University Press.
- Baran, Murat (2013), "Avrupada'da gelişen Modernlik ve Modernleşme ve Bu Anlayışların Türkiye'ye Yansımalarına Tarihi Sosyolojik Açıdan Bir Bakış", *Turkish Studies*, 8/11, ss. 55-79.
- Berger, Peter L. vd. (2000), *Modernleşme ve Bilinç*, Çev: Cevdet Cerit, İstanbul: Pınar Yayınları.
- Bernal, Martin (1991), *Black Athena: The Afroasiatic Roots of Classical Civilization, I*, London: Vintage.
- Bloom, Jonathan ve Blair, Sheila (2002), *İslam: A Thousand of Faith and Power*, New Haven and London: Yale University Press.
- Braudel, Femand (1992), *Civilization and Capitalism: 15th-18th Century I*, Berkeley: Universty of California Press.
- Brizon, Pierre (1977), *Emeğin ve Emekçilerin Tarihi*, Çev: Cemal Süreyya, Ankara: Onur Yayınları.
- Canatan, Kadir (1995), *Bir Değişim Süreci Olarak Modernleşme*, İstanbul: İnsan Yayınları.

- Çotuksöken, Betül ve Babür, Saffet (1993), *Ortaçağ'da Felsefe*, İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Demir, Ömer (2007), *Bilim Felsefesi*, Ankara: Vadi Yayınları.
- Du Bois, W.E. B. (1946), *Africa and the World*, New York: International Publishers.
- Esed, Muhammed (1965), *Yolların Ayrılış Noktasında İslam*, Çev: Hayrettin Karaman, İstanbul: Ahmet Said Matbaası.
- Fanon, Frantz (1963), *The Wretched of the Earth*, Middlesex: Penguin Books.
- Fiero, Gloria K. (2002), *The Humanistic Tradition: Faith, Reason and Power in the Early, Book 4, Modern World*, New York: Mc Graw Hill.
- Fiero, Gloria K. (2006), *The Humanistic Tradition: The European Renaissance, the Reformation and Global Encounter, Book 3*, New York: Mc Graw Hill.
- Fiero, Gloria K. (2006), *The Humanistic Tradition: The European Renaissance, the Reformation and Global Encounter*, New York: The McGraw Hill Companies.
- Frankforter, A. Daniel ve Spellman, William M. (2004), *The West: Culture and Ideas*, New Jersey: Upper Daddle River.
- Frankforter, A. Daniel ve Spellman, William M. (2004), *The West: Culture and Ideas*, New Jersey: Pearson Prentice Hall.
- Gillespie, Michael Allen (2008), *The Theological Origins of Modernity*, Chicago: University of Chicago Press.
- Goody, Jack (1996). *The East in the West*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Gökarp, Ziya (1990), *Türkçülüğün Esasları*, İstanbul: MEB Yayınları.
- Gökberk, Macit (1994), *Felsefe Tarihi*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Greer, Thomas H ve Lewis, Gavin (1992), *A Brief History of the Western World*, Philadelphia: Harcourt Brace Jovanovich College Publishers.
- Greer, Thomas H. ve Lewis, Gavin (1992), *A Brief History of the Western World*, Orlando: Harcourt Brace Jovanovich College Publishers.
- Guenon, Rene (1991), *Doğu ve Batı*, Çev: Fahrettin Arslan, İstanbul: Ağaç Yayıncılık.
- Güngör, Erol (1990), *Türk Kültürü ve Milliyetçilik*, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Hazard, Paul (1999), *Batı Düşüncesindeki Büyük Değişme*, Çev: Erol Güngör, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Hobson, Hohn M. (2004), *The Eastern Origins of Western Civilisation*, Cambridge University Press.
- Huberman, Leo (1991), *Feodal Toplumdan Yirminci Yüzyıla*, Çev: Murat Belge, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Huntington, Samuel P. (1997), *Medeniyetler Çatışması*, Der: Murat Yılmaz, Ankara: Vadi Yayınları.
- Im Hof, Ulrich (1995), *Avrupa'da Aydınlanma*, Çev: Şebnem Sunar, İstanbul: Afa Yayıncılık.
- Jones, Eric L. (1988), *Growth Recurring*, Oxford: Clarendon Press.
- Karlıağa, Bekir (2012), *Din ve Medeniyet*, İstanbul: Mahya Yayıncılık.
- Khun, Dieter (1998), *Science and Civilisation in China V*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Kishlansky, Mark A. (2009), *Batı'nın Kaynakları*, Çev: Kürşad Atalar, İstanbul: Açılımkitap.

- Kishlansky, Mark vd. (1991), *Civilization in the West*, Volume B, New York: Harper Collins Publishers.
- Kona, Güngürmüş Gamze (2005), *Batı'da Aydınlanma Doğu'da Batılılaşma*, İstanbul: Okumuş Adam Yayınları.
- Koray, Meryem (2005), *Avrupa Toplum Modeli*, Ankara: imge Kitabevi.
- Le Goff, Jacques (1994), *Ortaçağda Entelektüeller*, Çev: Mehmet Ali Kılıçbay, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Marx, Karl ve Engels, Friedrich (2014), *Komünist Manifesto*, Çev: Nail Satlıgan, İstanbul Yordam Kitap.
- Meriç, Cemil (1997), *Sosyoloji Notları ve Konferanslar*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Meriç, Cemil (2001), *Ümrandan Uygarlığa*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Montesquieu (1998), *Kanunların Ruhu Üzerine*, Çev: Fehmi Baldaş, İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları.
- Morin, Edgar (1995), *Avrupa'yı Düşünmek*, Çev: Şirin Tekeli, İstanbul: Afa Yayıncılık.
- Musevi Lari, Seyyid Müçteba (2001), *İslam ve Batı Medeniyeti*, Çev: İsmail Bendiderya, Kum: Merkez-i Neşr-i Maarif İslami Dercihan.
- Northbourne Lord (2003), *Modern Dünyada Din*, Çev: Şahabeddin Yalçın, İstanbul: İnsan Yayınları.
- Osborne, Roger (2007), *Civilization: A New History of the Western World*, London: Vintage Books.
- Pacey, Arnold (1991), *Technology in World Civilization*, Cambridge-Mass: MIT Press.
- Perry, Marvin (2001), *Western Civilization: A brief History*, Boston-New York: Houghton Mifflin Company.
- Russel, Bertrand (1983), *Batı Felsefesi Tarihi*, Çev: Muammer Sencer, İstanbul: Say Yayınları.
- Şeriatî, Ali (1985), *Medeniyet ve Modernizm*, Çev: Ahmet Yükseköğlü, İstanbul: Bir Yayıncılık.
- Tanilli, Server (1994), *Voltaire ve Aydınlanma*, İstanbul: Cem Yayınevi.
- Tanilli, Server (1994), *Yüzyılların Mirası ve Gerçeği*, C. III, İstanbul: Cem Yayınevi.
- Temple, Robert (1999), *The Genius of China: 3000 Years of Science, Discovery and Invention*, Londra: Prion Books.
- Tourainne, Alain (2007), *Modernliğin Eleştirisi*, Çev: Hülya Tufan, İstanbul: YKY.
- Tourainne, Alain (2008), *Başka Türü Düşünmek*, Çev: Mehmet Morali, İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- Ülken, Hilmi Ziya (1993), "Laiklik", *Türkiye'de Laiklik İdeolojisi*, İstanbul: Objektif Yayınları.
- Weber, Max (2013), *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu*, Çev: Milay Göktürk, Ankara: BilgeSu Yayınları.
- West, David. (1998), *Kıta Avrupa'sı Felsefesine Giriş*, Çev: Ahmet Cevizci, İstanbul: Paradigma.